

2876

5529

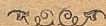
SPRAWOZDANIE
SENATU AKADEMICKIEGO
UNIwersytetu Jagiellońskiego

z uroczystości czterechsetnej rocznicy urodzin

MIKOŁAJA KOPERNIKA

odbytej w tymże Uniwersytecie

dnia 19 Lutego 1873 roku.

Kraków.

NAKŁADEM I DRUKIEM C. K. UNIwersytetu Jagiellońskiego

1873.

SPRÁVY

STAVY A KAPITULACE

UNIVERSITAT LOMBARDO

UNIVERSITA' DI PADOVA

NIKOLAJ KOLČAK

ANALIZA POLITICKYCH

ANALIZA POLITICKYCH

ANALIZA POLITICKYCH

ANALIZA POLITICKYCH

ANALIZA POLITICKYCH

5529.

SPRAWOZDANIE

SENATU AKADEMICKIEGO

UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

z uroczystości czterechsetnej rocznicy urodzin

MIKOŁAJA KOPERNIKA

odbytej w tymże Uniwersytecie

dnia 19 Lutego 1873 roku.

Kraków.

NAKŁADEM I DRUKIEM C. K. UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

1873.

niekopalne zasługi, jakie MIKOŁAJ KOPERNIK położył w nauce o budowie wszechświata, a ztąd i w uzasadnieniu Astronomii umiejętnej, jego narodowość, jego stosunek do Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie pobierał te wszystkie nauki, które go usposobiły do zreformowania Astronomii, związki nareszcie, jakie go przez całe życie łączyły ze starą stolicą królów i z matką nauk w Polsce: wkładały na Uniwersytet krakowski obowiązek uroczystego obchodzenia dnia 19 Lutego 1873 roku, jako czterechsetnej rocznicy urodzin tego nieśmiertelnego Męża.

To też nowoobрани Rektor Profesor Doktor Edward Fierich zaraz po objęciu swego urzędu przedsięwziął przygotowawcze kroki zarówno celem jak najuroczystszej obchodu dnia rzeczzonego wewnątrz Uniwersytetu, jak i celem trwałego uczczenia pamięci tego czterowiekowego urodzin KOPERNIKA jubileuszu.

Po bliższém rozpatrzeniu rzeczy i porozumieniu się z Profesorem Astronomii Doktorem Franciszkiem Karlińskim i z dokładnym znawcą dawniej literatury polskiej P. Żegotą Paulim, okazało się, że wypadaloby:

1. W dniu 19 Lutego 1873 odbyć publiczne posiedzenie całego Uniwersytetu w największej tegoż sali, tak zwanąj auli, i w przemowie, która z natury przedmiotu przypada na Profesora Astronomii, wystawić żywot i naukowe KOPERNIKA zasługi.

2. Zwyczajem w takich razach wszędzie przyjętym, wydać w łacińskim języku i rozesłać do innych Uniwersytetów pismo, zapraszające na tę uroczystość, dołączając doń:

- a) z pism KOPERNIKA: jego poemat pod tytułem: „*Septem Sidera*“;
- b) z pism o KOPERNIKU: nieogłoszoną dotąd drukiem pracę dawnego historyografa Uniwersytetu krakowskiego Profesora Marcina Radyńskiego, który żył w drugiej połowie XVIIIgo wieku.

3. Na pamiątkę zaś tego jubileuszowego obchodu, wydać nakładem Uniwersytetu:

- a) najstarszą księgę wpisową, tak zwaną matrykulę uczniów Uniwersytetu krakowskiego;
- b) drugi, już do druku przygotowany, tom Kodeksu dyplomatycznego tegoż naukowego zakładu;
- c) poczet ściśle naukowych rozpraw napisanych przez obecnych Profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Ten projekt udzielono Komitetowi, zebranemu w celu ułożenia programu obchodu przerzeczonej uroczystości, a złożonemu z Profesorów Doktorów JX. Aleksandra Schindlera Prodziekana Wydziału teologicznego, Aleksandra Sas Bojarskiego Dziekana Wydziału prawniczego, Ludwika Teichmanna Dziekana Wydziału lekarskiego, Franciszka Karlińskiego Dziekana Wydziału filozoficznego i Fryderyka Kazimiérza Skobla Prodziekana Wydziału lekarskiego.

Wnioski Komitetu przedłożono następnie całemu Senatowi akademickiemu, złożonemu, prócz wymienionych powyżej

Członków jego z Profesorów Doktorów JX. Józefa Czerlunczakiewicza Dziekana Wydziału teologicznego, Fryderyka Zolla Prodziekana Wydziału prawniczego i Maksymiliana Siła Nowickiego Prodziekana Wydziału filozoficznego.

Na posiedzeniu tegoż Senatu dnia 9 Stycznia 1873 r. uchwalono jednomyślnie, aby dzień 19 Lutego t. r., w którym przed czterystu laty MIKOŁAJ KOPERNIK przyszedł na świat, jako dzień świąteczny dla całego Uniwersytetu, był dniem wolnym od wykładów. Nadewszystko zaś postanowiono, aby pamiątkę naszego wielkiego rodaka uczcić nabożeństwem dziękczynném w kościele akademickim św. Anny wobec całego grona Profesorów i wszystkiój młodzieży uniwersyteckiej; zaprosiwszy na nie wszystkich naczelników Władzy duchownej i Władz rządowych, Radę miejską i cały stan nauczycielski krakowski. Potém uchwalono, żeby w sali obrzędowej Uniwersytetu, stósownie przystrojonej, odbyło się publiczne posiedzenie, na którém, po zagajeniu tegoż przez Rektora, w obszernj mowie miał być opowiedziany żywot, wyłożone i ocenione zasługi naukowe KOPERNIKA, a wreszcie jego zacność, jego cnoty prywatne i obywatelskie wystawione jako wzór do naśladowania.

Zapadła przytém uchwała jednomyślna, aby ogłosić drukiem wszystkie powyższym programem objęte pisma; dołączając do łacińskiego poematu KOPERNIKA przekład jego polski i niemiecki, i pozostawiając aż do końca roku 1873 Profesorom Uniwersytetu czas do wypracowania rozpraw w owém dziele zbiorowém zamieścić się mających.

Ponieważ się jednak pokazało, że szczupła sala obrzędowa nie pomieściłaby całej młodzieży uniwersyteckiej i wszystkich gości zaprosić się mających: przeto na jedném z najbliższych posiedzeń Senatu akademickiego uchwalono odbyć owo uroczyste posiedzenie w tak zwanym amfiteatrze No-

wodworskim, znajdującym się w gmachu gimnazjum św. Anny.

Sali téj, największej w Krakowie, ustąpił ze zwykłą sobie uprzejmością Wny Ignacy Stawarski Dyrektor rzezonego gimnazjum, za co Mu na tém miejscu szczerą wynurzamy podziękę.

Gdy zaś następnie i Rada miasta Krakowa i Akademia umiejętności postanowiły ze swéj strony uroczyscie obchodzić czterechsetną rocznicę urodzin MIKOŁAJA KOPERNIKA, a z tego powodu objawiono życzenie, aby odbyć się mające uroczystości tych trzech korporacyj tak urządzić, iżby się wzajemnie nie krzyżowały, ale jedna po drugiej następowała: przeto na mocy uchwał Komitetu delegowanego przez Radę miasta, do którego narad należeli Rektor Uniwersytetu Doktor Fierich i Prezes Akademii Doktor Józef Majer, ułożono za spólném porozumieniem następujący

Program uroczystości:

Dnia 18 Lutego b. r.

1. O godzinie 6tej wieczór uroczystość rozpocznie się publiczném posiedzeniem Akademii umiejętności, w jéj gmachu.

2. Na témże posiedzeniu Prezydent miasta z Delegacją miejską wręczy Prezesowi Akademii akt fundacyjny imienia Mikołaja Kopernika, na zasadzie którego Rada miasta Krakowa przeznacza wieczystemi czasy po 100 złr. a. rocznie na nagrody za najlepsze rozwiązanie i napisanie w języku polskim zadań konkursowych w tym celu przez Akademią co lat 5 ogłaszać się mających, z zakresu Astronomii lub nauk z nią spowinowanych.

3. O godzinie 7 wieczór nastąpi iluminacya gmachów miejskich.

Oświetlenie domów prywatnych pozostawia się do woli mieszkańców.

Dnia 19 Lutego.

1. Nabożeństwo w właściwych kościołach szkół miejskich przed godziną 9tą rano.

2. Wręczenie przez Delegatów Rady miejskiej Nauczycielom odpowiedniej liczby litografij rysunku Jana Matejki, zdjętego z jego

olejnego obrazu Mikołaja Kopernika, celem rozdania ich uczniom i pouczenia tychże o znaczeniu uroczystości.

3. W razie sprzyjającej pory, udział szkół miejskich pod przewodnictwem Nauczycieli w uroczystym pochodzie Rady miejskiej z ratusza do kościoła św. Anny.

4. Nabożeństwo w kościele św. Anny o godzinie 10tój zrana.

5. Po nabożeństwie posiedzenie publiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego w amfiteatrze Nowodworskim.

6. Wieczór przedstawienie teatralne zastosowane do okoliczności, z obrazem z żywych osób, na które Dyrekcya teatru ofiaruje bezpłatnie 100 biletów dla pilniejszych uczniów szkół miejskich.

7. Wystawa obrazu Mikołaja Kopernika pendzla Jana Matejki w sali radnej z wstępem bezpłatnym dla publiczności od godz. 12tój w południe do 5tój wieczór.

Dnia 20 Lutego.

Wystawa powyższego obrazu dla uczniów szkół krakowskich od godziny 9tój zrana do 5tój popołudniu, z wstępem bezpłatnym.

Program ten w dniach 18 i 19 Lutego 1873 ściśle wykonany został.

Co się zaś tyczy szczegółów uroczystości uniwersyteckiej dnia tego, przebieg jój był następujący:

Dnia 19 Lutego 1873 o godzinie wpół do dziesiątej zgromadzili się wszyscy Profesorowie w togach, tudzież uczniowie Uniwersytetu w gmachu zwanym kolegium fizyczném przy ulicy św. Anny; z kąd o godzinie 10tój poprzedzeni 7miu bedelami berła uniwersyteckie niosącymi, udali się do kościoła akademickiego, dokąd również i zaproszeni goście podążyli.

Pomiędzy nimi znajdowały się téż Władze miejskie, które, poprzedzone cechami z chorągwiami, przybyły tuż za orszakiem uniwersyteckim.

Tutaj Profesor Doktor JKs. Józef Wilczek Kanonik katedralny krakowski w asystencyi duchowieństwa odśpiewał

mszę św., następnie hymn dziękczynny „*Te Deum laudamus*“, a nakoniec udzielił błogosławieństwa.

O godzinie 11tej po skończoném nabożeństwie wszyscy uczestnicy uroczystości, o ile miejsce pozwalało, zgromadzili się w amfiteatrze Nowodworskim, przystrojonym stósownie do tego aktu solennego popiersiem KOPERNIKA, starożytnemi narzędziami astronomicznemi tudzież wieńcami otaczającemi nazwiska najslawniejszych astronomów, poczynając od Hiparcha aż do Bessla i Le Verriera. Świetności dodawały wielkie obrazy królów i znakomitych, zasłużonych ojczyźnie mężów, salę tę oddawna zdobiące. Pomiedzy niemi jaśniał okazały wizerunek Jego Apostolskiej Mości Cesarza i Króla naszego Najjaśniejszego Franciszka Józefa I.

Wielka ta sala, za której stósowne przyozdobienie należy się wielka wdzięczność Ich Mości Panom Feliksowi Księżarskiemu c. k. Inżynierowi starszemu, jak niemniej Sekretarzowi Uniwersytetu Hilaremu Habdank Hankiewiczowi — ze względu na wielkość i powagę zgromadzenia zappełniła się dosyć rychło.

W liczbie dostojnych gości znajdowali się między innymi:

Przewielebny JKs. Antoni Junosza Gałęcki Biskup Amatyjski; Jaśnie Wielmożny JP. Juliusz z Bobów Bobowski c. k. Radca nadworny, Delegat J. E. Namiestnika cesarskiego w Galicyi; JW. JP. Wacław Budwiński Prezes c. k. Sądu wyższego w Krakowie; JW. JP. Karol Englisch c. k. Radca rządowy oraz Dyrektor Policji w Krakowie; JW. JP. Antoni Nalepa Starszy Prokurator przy c. k. Sądzie wyższym w Krakowie; JW. JP. Jakób Bołoz Antoniewicz Przewodniczący w c. k. Sądzie karnym w Krakowie; JW. JP. Leopold Haylling-Degenfeld Dyrektor c. k. Izby skarbowej powiatowej; W. JP. Ignacy

Stawarski Dyrektor Gimnazjum św. Anny; W. JP. Karol Brzeziński Dyrektor prowizoryczny Gimnazjum św. Jacka; W. JP. Doktor Paweł Brzeziński Dyrektor prowizoryczny Instytutu technicznego; W. JP. Andrzej Józefczyk Dyrektor Seminarium nauczycielskiego męskiego w Krakowie; wreszcie JW. JP. Doktor Feliks Szlachetowski Zastępca Prezydenta Rady miejskiej krakowskiej; tudzież W. JP. Doktor Stanisław Strzelecki Przewodniczący w Magistracie miasta Krakowa.

Rektor Uniwersytetu zagaił posiedzenie następującemi słowy :

Przezacne Zgromadzenie!

Spółeczność ludzka spełnia najświętszy dla siebie obowiązek, zachowując wdzięczną pamięć mężom, którzy się rodowi ludzkiemu głęboką nauką i szerzeniem światła dobrze zasłużyli.

Wdzięczna potomność uczuwa potrzebę okazania należnej czci takim mężom, i tym celem uświęca w każdym stuleciu uroczystemi obchody rocznicę ich urodzin, odświeża w pamięci szczegóły ich życia, ocenia ich zasługi, w nich znajduje przykład i zachętę dla własnej działalności, i czerpie ztąd siły i odwagę do staczania walk i przetrwania zawodów na polu naukowém, od których zależy wszelki postęp ludzkości.

I my zebraliśmy się dzisiaj, aby święcić uroczystie pamięć męża, który przed czterema wiekami w tym samym dniu ujrzał światło dzienne; męża, który wywiodł społeczność z błędu tak dawnego, jak ród ludzki,

a potęgą gieniuszu swego stworzył naukę, która do-
trwa do końca świata.

Wykazał on, że ziemia się obraca około swojej
osi, i razem z innemi planetami krąży około słońca!

On jest odnowicielem Astronomii; a odkąd ziemia,
ruszona z odwiecznego spoczynku, odbywa ruch wska-
zany jego gieniuszem, odtąd i Astronomia, wprawiona
w ruch, ciągle czyni postępy.

On, że tak powiem, świat przebudował na nowo,
a na jego barkach spoczywają wszystkie późniejsze
odkrycia i wiadomości o układzie wszechświata.

Zasługi, które ten mąż położył, wkładają na każdy
Uniwersytet, jako przybytek nauk, obowiązek uroczy-
stego obchodzenia w dniu dzisiejszym pamiątki jego
urodzin.

O ileż jednak większym i świętszym staje się ten
obowiązek dla naszego Uniwersytetu, gdy zważymy,
że ten mąż wielki był naszym rodakiem; że ten gie-
niusz był najznakomitszym uczniem naszej staréj Szkoły
Jagiellońskiej, której sławę rozniósł po całym świecie!

Tym mężem jest MIKOŁAJ KOPERNIK!

Jego kolébką cielesną jest Toruń, ale kolébką
duchową Uniwersytet krakowski; w Toruniu
niebo spoglądało na Kopernika, w Krakowie Ko-
pernik pojrzał w niebo!

Dzisiaj obchodzą po całym świecie pamiątkę uro-
dzin tego nieśmiertelnego męża; a czy to w zebraniach
publicznych, czy téż w zgromadzeniach prywatnych,

czy wreszcie w zaciszu gwiazdarni po całej kuli ziemskiej rozsianych: wszędzie Kopernik należną odbiera cześć, a zarazem świat wysławia Polskę, że takiego wydała syna, wielbi nasz Uniwersytet, że takiego wychował ucznia!

Dopóki ten świat trwać będzie, a na nim żyć będą istoty myślące, które go pojmować zdolne: — dopóty utrzyma się nauka Kopernika!

Imię jego jest nieśmiertelne, a z tém nieśmiertelném imieniem połączone są nierozdzielnie na wieki dwa inne imiona: Naród polski i Uniwersytet krakowski!

Niedostaje mi zawodowych wiadomości, abym zdołał opowiedzieć żywot tak wielkiego męża, ocenić należycie dzieło jego gieniuszu i zasługi na polu naukowém, a w nich wskazać młodzieży akademickiej wzór do naśladowania. Trudne to, ale wdzięczne zadanie: zdaje na męża, zajmującego w naszym Uniwersytecie od lat kilkunastu tak chlubnie i zaszczytnie katedrę, którą przed czterema wiekami zajmował WOJCIECH BRUDZEWSKI, najznakomitszy przewodnik nieśmiertelnego MIKOŁAJA KOPERNIKA.

Stósownie do tego wezwania Profesor Astronomii a zarazem tegoroczny Dziekan Wydziału filozoficznego Doktor Franciszek Karliński wszedłszy na mównicę, ustawioną naprzeciw popiersia KOPERNIKA, odczytał rzecz „O KOPERNIKU i jego naukowych zasługach“, dołączoną do niniejszego pisma.

Począł powstawszy Rektor Uniwersytetu przemówił w tych słowach:

JW. Delegat J. E. Namiestnika, obecny na tém zgromadzeniu, Rada nadworna i Podkomorzy Jego C. K. Mości, JP. Bobowski otrzymał nad ranem telegram z wiadomością, iż Najjaśniejszy Pan z powodu uroczystości którą obchodzimy, udzielić raczył Doktorowi Józefowi Majerowi Profesorowi Fiziologii w Uniwersytecie tutejszym, order Korony żelaznej klasy trzeciej, a Doktorowi Józefowi Kremerowi Profesorowi Filozofii w tymże Uniwersytecie, order Franciszka Józefa klasy trzeciej, a to w uznaniu ich wieloletniej wielce zasłużonej działalności.

Odznaczenie to ma dla nas w téj chwili tém donioślejsze znaczenie, że nastąpiło z powodu obchodu uroczystości Mikołaja Kopernika. Najjaśniejszy Pan bowiem uczcił tym sposobem pamięć nieśmiertelnego Astronoma, a tém samym i naszą starą Szkołę Jagiellońską, która wydała takiego ucznia.

A zatem Panowie! dziękując Najjaśniejszemu Panu za ten akt łaski, jak niemniej za wszelkie dobrodziejstwa, które Uniwersytet krakowski doznawał i doznaje, wnoszę okrzyk:

Niech żyje Cesarz i Król nasz
Franciszek Józef I.!

Zgromadzenie powtórzyło trzykrotnie ten okrzyk, poczem Rektor z osobna złożył życzenia przerzeczonym Profesorom, ozdobionym orderami.

Potém Sekretarz Uniwersytetu Hilary Habdank Hankiewicz złożył Rektorowi list opieczętowany, który zawierał dokument pisany na pergaminie. Dokument ten przez Sekretarza Uniwersytetu odczytany, brzmi jak następuje:

Z powodu przypadającej w dniu 19 Lutego 1873 roku czterechsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika ziomka naszego i niegdyś ucznia naszej stariej Szkoły Jagiellońskiej, pragnąc obudzić w sercach uczącej się młodzieży niewygasłą pamięć dla wielkiego Astronoma, który nie przestanie być chlubą polskiego Narodu i naszej Almae Matris, dla Męża, który sławę Uniwersytetu Jagiellońskiego rozniósł po całej kuli ziemskiej — postanowiłem utworzyć stypendyum dla ucznia Uniwersytetu Jagiellońskiego, poświęcającego się umiejętnościom matematycznym i Astronomii.

Fundusz stypendyalny poddaję pod opiekę i wyłączną administracyę Senatu akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Procenta od kapitału stypendyalnego wypłacać będzie Rektor Uniwersytetu w półrocznych ratach uczniowi Wydziału filozoficznego w Uniwersytecie Jagiellońskim, wybranemu przez Senat akademicki.

Zgromadzenie Profesorów Wydziału filozoficznego przedstawi, uwzględniając szczególnie opinią Profesorów Matematyki i Astronomii, trzech kandydatów Senatowi akademickiemu z tych uczniów, którzy przynajmniej jeden rok nauk w Wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego ukończyli i potrzebują pomocy ku dalszemu kształceniu się.

Pilni a biedni uczniowie rodem z Krakowa i Torunia przed wszystkimi mają być uwzględnieni.

Uczeń pobierający przerzeczone wsparcie jest obowiązany brać czynny udział w pracach Obserwatorium astronomicznego w Krakowie pod kierownictwem Dyrektora tegoż zakładu. Wsparcie to może być wypłacone stypendyscie za rok pierwszy po ukończeniu nauk w Wydziale filozoficznym natenczas, jeżeli stypendysta złoży w ciągu tego roku dostateczne pisemne wypracowanie zadania, które mu Wydział filozoficzny na wniosek Profesora Astronomii wskaże.

W braku kandydatów o to stypendyum, tak odsetki jako téż każdy inny przychód mają być użyte na powiększenie kapitału téj fundacyi.

Gdyby, czego Panie Boże zachowaj, Uniwersytet Jagielloński istnieć przestał, natenczas opieka i administracya tego funduszu oraz

prawo udzielania stypendyum przechodzą na naczelną władzę miejską miasta Krakowa. Władza ta udzielać będzie stypendyum pilnemu a ubogiemu uczniowi, poświęcającemu się z zamiłowaniem nauce Matematyki, a uczęszczającemu do jednego z wyższych zakładów naukowych w Krakowie. Uczniowie rodem z Krakowa i Torunia mają pierwszeństwo.

Jako fundusz żelazny téj fundacyi wieczystej składam cztery 5procentowe Listy zastawne Towarzystwa Kredytowego Galicyjskiego N. 934, N. 3898, N. 4817 i N. 5960 Serya III z kuponami od 1 Stycznia 1873 roku. Każdy List zastawny wartości nominalnej tysiąca zhr. w. a., przeto razem cztery tysiące zhr. w. a.

Dan w Krakowie w dniu Śgo Mikołaja tysiąc ośmsetnego siedemdziesiątego drugiego roku.

X. Karol Teliga

Ś. T. Dr., Prałat Dziekan Kapituły kat.
krak., b. Profesor i Rektor Uniw. Jagiell

Po odczytaniu przemówił Rektor Uniwersytetu w tych słowach:

Z szczerą wdzięcznością przyjmuję imieniem naszego Uniwersytetu dar fundacyi tak hojną ręką podany, i ile być może najrychlej udam się z Senatem akademickim do tak czcigodnego dobroczyńcy, by mu złożyć winne podziękowanie za wsparcie udzielone uczniowi poświęcającemu się, jak niegdyś Mikołaj Kopernik, Matematyce i Astronomii; za dar, który po wieczne czasy świadczyć będzie, iż mąż, który swój żywot spędził na katedrze Uniwersytetu Jagiellońskiego, nawet po wystąpieniu z czynnej służby pamiętał o téj staréj Szkole i o uczniach téjże, poświęcających się szczerze nauce i pracy.

Zechcą Szanowni Koledzy i młodzież akademicka powstać i w ten sposób uczcić Profesora, trzechkro-

tnie Rektora i Dobrodzieja uczniów stariej Szkoły Jagiellońskiej.

Zgromadzenie powstało.

Sekretarz Uniwersytetu wręcza Rektorowi a następnie odczytuje pismo w następującej treści:

Jaśnie Wielmożny Panie Rektorze!

„Cześć Kopernikowi.“

Pod tém godłem mam honor przesłać na rzecz Towarzystwa akademickiego wzajemnej pomocy, złożone na moje ręce przez czciociela zasług naszego wiekopomnej pamięci rodaka, i przyjaciela młodzieży akademickiej, dwie kwoty, mianowicie:

500 zhr. w Obligacyi indemnizacyjnej Okręgu Krakowskiego Nr. 5229 z kuponem dnia 1 Maja b. r. płatnym, jako fundusz żelazny;

200 zhr. w banknotach na zaspokojenie chwilowych potrzeb ubogich i pilnych uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Racz JW. Panie Rektorze łaskawie zarządzić, ażeby te dary doszły do rąk Komitetu powyżej wzmiankowanego i przyjąć wyraz wysokiego poważania.

Kraków dnia 14go Lutego 1873 r.

Dr. Strzelecki

Wiceprezydent miasta.

Rektor oświadcza:

Tym czcicielem K o p e r n i k a jest mąż wielce zasłużony krajowi, staremu grodowi Krakowskiemu, tudzież Uniwersytetowi naszemu, b. Profesor i Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, a obecnie Prezydent miasta Krakowa Doktor Józef Dietl. Przeto zechcą Koledzy i młodzież akademicka powstać ku uczczeniu tego Męża.

Całe zgromadzenie powstało z okrzykiem:

Niech żyje Prezydent Doktor Dietl!

Nakoniec Rektor Uniwersytetu podał do wiadomości zgromadzenia, że według ustnego doniesienia Profesora Doktora Łepkowskiego, JJWW. Hrabiowie Przezdzieccy poświęcili na pamiątkę dnia dzisiejszego I i II tom dziejów łacińskich Długosza, które wkrótce wyjdą z druku.

Rektor Uniwersytetu składa za ten akt podziękowania i przyjmuje dedykację imieniem Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Przed zamknięciem posiedzenia, które trwało do godz. 2giej po południu, rozdzielono między gości zgromadzonych 500 egzemplarzy pisma pod tytułem: „*Nicolai Copernici Septem Sidera. Accedit De vita et scriptis Nicolai Copernici Commentatio a Martino Radyminscio a. 1658 concinnata*“, zapowiadającego tę pamiątką uroczystość.

Nazajutrz po odbytej uroczystości wystósował Rektor Uniwersytetu następującą odezwę do młodzieży akademickiej:

Pod wrażeniem uroczystości odbytej w dniu 19 b. m. na cześć nieśmiertelnej sławy rodaka naszego i niegdy ucznia naszej Szkoły Jagiellońskiej, tudzież pod wrażeniem tej świetności, do której tak znakomicie przyczynili się Panowie Słuchacze Uniwersytetu, biorąc na siebie trudne w podobnych przypadkach obowiązki ładu — z powagą godną swego stanowiska, bardzo miły dla siebie spełniam obowiązek, wyrażając Panom Słuchaczom, tak w swoim, jako też w imieniu całego grona Profesorów Uniwersyteckich, najszczerze podziękowanie.

Gorliwy udział, jaki Panowie Słuchacze okazali, niosąc czynną pomoc Władzom akademickim, niechaj będzie utrwaleniem tego poczucia, iż tylko pełne zaufania łączenie się nauczających i uczących się prowadzi do miru i znaczenia, jakie cechować powinny każdy wyższy zakład naukowy.

Cześć Młodzieży naszej!

W Krakowie, 20 Lutego 1873 r.

ZYWOT K O P E R N I K A

i jego naukowe zasługi.

Rzecz czytana na publiczném posiedzeniu c. k. Uniwersytetu
Jagiellońskiego

dnia 19 lutego 1873.

przez

PROF. DRA. KARLIŃSKIEGO,

Dziekana Wydz. Filozof.

STWOT

KOPECKA

1000 Kopeck

1000 Kopeck

1000 Kopeck

1000 Kopeck

1000 Kopeck

Z zawodu i stanowiska mojego przypadło mi zadanie opowiedzieć Świątnemu Zgromadzeniu żywot Męża stanowiącego chlubę naszej ojczyzny, miasta i uniwersytetu, oraz wykazać jego wiekopomne dla nauki zasługi.

Obszerność tego zadania z jednej, krótkość czasu z drugiej strony, wytłumaczają mię przed Świątném Zgromadzeniem, dla czego nie robiąc żadnych wstępów od razu do rzeczy przystępuję.

Mąż, którego czterechsetną urodzin rocznicę dzisiaj obchodzimy, był synem Mikołaja Kopernika i Barbary Watzelrodtówny. Ojciec jego, jak udowadnia dokument świeżo odszukany w archiwum miasta Gdańska,¹ był pierwiastkowo mieszczaninem i kupcem krakowskim, pochodzącym z rodziny, która tutaj już w r. 1396 otrzymała prawo mieszczaństwa² i stale zamieszkiwała. Handlowe stosunki łączyły, jak wiadomo, podówczas ściśle miasto Kraków z innemi handlowemi nad Wisłą położonemi, zwłaszcza też z takimi jak Gdańsk i Toruń, i nie mało się przyczyniły do zawartej w r. 1454 unii osobistej Prus Zachodnich z Koroną polską. To też nie zadziwi nas drugi, również niedawno w gdańskim archiwum odszukany akt z roku dopiero co wymienionego,³ w którym MIKOŁAJ KOPERNIK ojciec, nie już jako kupiec, ale jako pełnomocnik swych krakowskich współmiesz-

---

¹ Dokumenta tu cytowane znajdują się w nader szacowném dziele JX. Professora HIPLERA Regensa Seminaryum duchownego w Brunzberdze p. t. „*Spicilegium Copernicanum*, Festschrift des historischen Vereines für Ermeland zum vierhundertsten Geburtstage des ermländischen Domherrn Nikolaus Kopernikus. Braunsberg 1873; Verlag von Eduard Peter“, za którego szybkie nadesłanie Szanownemu Autorowi najserdeczniejszą składam podziękę. Dla przedszego odszukania cytowanych dokumentów w rzeczonym dziele, przytaczam tutaj stronnice. I tak dokument o którym najprzód wspominam, jest na str. 295.

² str. 294.

³ str. 371.

czan występuje w sprawie na pół politycznej natury, bo w sprawie długu zaciągniętego przez miasto pruskie u trzech obywateli krakowskich. W pięć lat później znajdujemy już Mikołaja Kopernika ojca w Toruniu w sprawach sądowych,¹ a w trzy lata później jest już mieszczaninem stałym² i ławnikiem tegoż miasta. To przesiedlenie się nie zrywa wcale jego stosunków z Krakowem, jak to mówić o rodzeństwie wielbionego przez nas Męża, zaraz zobaczymy.

Częsty pobyt w Prusiech, stanowisko niejako pośrednika między stolicą a miastami pruskimi, osiedlenie się nareszcie w Toruniu otwarły mu wstęp do domu i rodziny Łukasza Watzelrodta zamożnego mieszczanina i kupca tamecznego, o którym to domu, jak świadczy znowu gdański dokument, stany pruskie w r. 1489 wydały świadectwo,³ że „uczciwy i pobożny; matka (Rüdigerowna z rodu Modlibogów⁴) była koroną wszystkich niewiast toruńskich, ojciec królowi polskiemu wiernie służył, pod Łaszynem i Malborgiem walczył i na wyswobodzenie zamków własnych pożyczał pieniędzy, których mu dośiad jeszcze nie zwrócono.“ — W tym to szczerze do Polski przywiązanym domu Watzelrodtów ojciec Kopernika troje poznał dzieci: najstarszą Barbarę, którą pojął za małżonkę, — brata jej Łukasza kanonika, później biskupa warmińskiego, o którym mówić nam jeszcze przyjdzie — i siostrę jej Chrystynę wydaną za Tillmanna von Allen kilkakrotnego burmistrza toruńskiego.⁵

Z tak zachoego tedy domu wybrawszy sobie małżonkę, miał z nią czworo dzieci: Andrzeja późniejszego kanonika warmińskiego, Barbarę, która potem była zakonnicą w klasztorze chełmińskim, Katarzynę wydaną za Krakowianina Bartłomieja Gertnera — i obecnie nas zajmującego MIKOŁAJA KOPERNIKA, który imię rodziców swoich okrył niespożytą sławą.⁶

Z tego na dokumentach opartego przedstawienia rodzinnych Kopernika stosunków widać dokładnie, jakie węzły łączą go ze starą królów polskich stolicą. Ojciec i szwagier jego stąd pochodzą; tu

¹ Dr. L. PROVE „Zur Biographie von Nicolaus Copernicus. Thorn 1853“ str. 13.

² HIPLER str. 294. — PROVE str. 21 i str. 16.

³ HIPLER str. 303 w przypisach.

⁴ HIPLER str. 299.

⁵ HIPLER str. 299, 300, 367. — PROVE str. 49.

⁶ HIPLER str. 300.

także i cioteczny brat jego Łukasz von Allen po śmierci pierwszej swej żony z domu Działyński, żeni się z Barbarą Schillings córką mieszczanina krakowskiego.¹ Z resztą, tak akta radzieckie krakowskie,² jak dokument prowincyała dominikanów polskich świadczą, że mimo osiedlenia się w Toruniu, KOPERNIK ojciec często osobiście znajdował się w naszym mieście.

Lecz przejdźmy już do samego astronoma. Urodzony, jak powszechnie utrzymują (bo kościelnych ksiąg nie ma), dnia 19 Lutego 1473go,³ w dziesiątym roku życia stracił ojca.⁴ Opiekę nad sierotą objął wuj, podówczas jeszcze kanonik warmiński, o którym współczesny biograf jego Paweł DEUSTERWALD⁵ powiada „że był pralatem poważnym, pod każdym względem cnotliwym i religijnym, uczonym, do podziwu stałym, wielkodusznym, jak najlepszym do rady i dla tego trzem po sobie idącym królom polskim: Olbrachtowi, Alexandrowi i Zygmuntowi i całemu Królestwu Polskiemu bardzo miłym“. Otóż ten to dzielny mąż, sam niegdyś uczeń uniwersytetu krakowskiego,⁶ zostawszy w r. 1489 biskupem warmińskim, siostrzeńców swych Andrzeja i Mikołaja Koperników wywiczonych czyto w toruńskiej szkole Śgo Jana, czy może w szkole katedralnej warmińskiej, odesłał w roku 1491 na nauki do uniwersytetu krakowskiego.

Rzućmy teraz okiem na ówczesny stan téj naszej ukochanej *Alma Mater*. Sto lat już ubiegło z górą od jéj założenia przez Kazimięra Wielkiego. Wiek dobiega, odkąd Jagiełło dopełniając ostatniej woli Jadwigi, osadził ją w tym starożytnym budynku, który za dni na-

¹ HIPLER str. 368. — Anna Schillings (zdaje się siostra Barbary) była zarządczynią „famula“ w domu astronoma, jak mi to łaskawie komunikował z dokumentów Dr. L. Prove w liście z d. 18 listopada 1869 r.

² R*** „Beiträge zur Beantwortung der Frage nach der Nationalität des Nicolaus Copernicus, Breslau 1872“ str. 124. — HIPLER str. 298. — Dr. WOŁYŃSKI „Kopernik w Italii“ w piśmie zbiorowém p. t. Stuletniej niewoli rok pierwszy. Poznań, 1872 str. 144. — Pierwotnie zaś KRZYŻANOWSKI w „Spomnieniu jubileuszowém Kopernika“. Pisma jednak tego nie miałem pod ręką. — PROVE str. 26.

³ HIPLER str. 266.

⁴ PROVE str. 16.

⁵ HIPLER str. 316 — 319.

⁶ HIPLER w piśmie: „Nikolaus Kopernikus und M. Luther. Braunsberg 1868“ str. 14.

szych przybrał na nowo tak piękne kształty. — Mniej świetnie wyglądało wtedy *Collegium Majus*, jeszcze mniej *Collegium Minus*, ale sława akademii głośna na całą Europę.

Oto co o niej pisze w r. 1493 Hartmann Schedel:¹ „Nie-daleko Wiślnój bramy jest wielki kościół Ś. Anny. Przy tym kościele jest sławna akademja, której chlubą są mężowie uczeni i głośnego imienia, a w której wykłada się bardzo wiele wyzwolonych nauk: wymowa, poetyka, filozofia i fizyka; jednak najbardziej tam kwitnie astronomia, i w całych Niemczech, jak mi to z wielu sprawozdań wiadomo, nie ma nad nią sławniejszej.“ Tak pisze sławny lekarz i kronikarz urodzony w Norymberdze, mieście wslawioném przez Regiomontana i Walthera, najlepszych z XV. wieku praktycznych astronomów.

Nie mam tu ani zamiaru, ani czasu, kreślić obrazu całej ówczesnej akademii, bo ciekawy rzeczy znajdzie go w wielkich rysach skreślony w III. IV. i V. tomie Historji literatury ś. p. Professora Wiszniewskiego. Atoli koniecznie wypada mi się zatrzymać nieco nad tym jój wydziałem, na który uczęszczali obaj bracia KOPERNIKOWIE, gdyż pod tym względem nie wszysej mamy należyte wyobrażenie. Jest to wydział filozoficzny, *facultas artistarum*, wydział stanowiący fundament całego uniwersytetu, który każdy z akademików, bez względu na późniejszy zawód teologa, prawnika czy medyka, przechodzić musiał: a ztąd nie dziw, że wydział ten tak co do profesorów jak co do uczniów był najliczniejszym. Kurs nauk na tym wydziale był czteroletnim² i obejmował prócz całej filozofii Arystotelesa, naukę języka i literatury łacińskiej, matematykę czystą, teorią muzyki, optykę czyli jak ją wówczas zwano perspektywę, astronomię właściwą obejmującą wszystkie księgi Ptolomeusza, wreszcie zwyczajem wieku astrologią. Wykładu historji nie było, bo starożytną czytano z klasyków, ojezystej uczono się czytając, dla języka, kronikę Kadłubka. Fizyka należała do filozofii i obowiązkiem było każdorazowego dziekana powtarzać z uczniami właśnie tę część filozofii; było to tak zwane *Exercitium physicorum*.³

¹ „Chronicon mundi. Norimbergae 1493“ pag. 268.

² HIPLER ibid. str. 18. — MUCZKOWSKI „Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica. Cracoviae 1849“ pag. XXXVIII. cfr. etiam pag. XXIX.

³ „Liber diligentiarum“ Ms. Biblioteki Uniw. Jag. EE. II. 12.==

Katedry tych nauk jedne były fundacyi królewskiej, drugie prywatnej, a największa ich część była zupełnie wolną, były to dzisiejsze docentury prywatne, dostępne każdemu, kto albo w Krakowie zdał egzamina na magistra, albo przybywszy z obcego uniwersytetu odbył z professorami i magistrami tutejszymi z pomyślnym skutkiem dysputę, nie raz i kilka dni trwającą.

Rozpoczynający nauczycielski zawód magister zwał się *Extraneus simplex*, a jeżeli uczył dobrze i prowadził się porządnie, przyjmowano go w poczet doktorów wydziału, stawał się *Extraneus de facultate*, miał udział w obiorze dziekana i naradach wydziału, atoli zawsze jeszcze zewnątrz kollegiów, w bursie lub szkole parafialnej musiał. Z tego drugiego stopnia powoływano zasłużonych nauczycieli do kollegium mniejszego, założonego w miejscu gdzie dzisiaj stoi, w r. 1449, a zatwierdzonego bullą Syxtusa IV. Papieża w r. 1478. W tém kollegium mieszkało 10 professorów wydziału filozoficznego, fundacyi prywatnej (*Collegae Minores*). Zasłużeni, z tego trzeciego stopnia nauczycielstwa, powoływani byli do kollegium większego najprzód na professorów fundacyi królewskiej (*Collega Major regalis*), a że te fundacye były szczupłe, więc piąty stopień hierarchii nauczycielskiej stanowili *Collegae Majores non regales*, ludzie posiwieli w zawodzie nauczycielskim, żyjący z dochodu dóbr i beneficjów uniwersyteckich, pospolicie już teologowie, ale z zamiłowania pracujący we wydziale filozoficznym jako nauczyciele filozofii, literatury, matematyki lub astrologii.

Tylko nauczyciele mający katedry ufundowane, królewskie lub

Cimelia N. 249. Z tego rękopisu téż przekonać się można o owę pięciostopniową hierarchii nauczycielskiej, o jakiej w dalszym ciągu mowa. Cfr. Decanatus Magistri Johannis de Pylecza 1484/5, Johannis de Słupy 1488, Petri de Zambrzez 1488/9. Powód nazwy „Liber diligentiarum“ tłumaczy pierwsza zaraz karta: „In nomine Domini. Amen. — Incipit Regestrum facultatis artisticae, in quo lectiones et exercitia omnium et singulorum magistrorum, et eorum diligentiae pro singulis commutationibus notari debebunt; nec non eorum negligentiae omnes, quoties eos aut lectiones, aut exercitia, aut etiam actus ordinarios sive quoscunque alios negligere contigerit; sive tales magistri sint collegiati tam majores, quam minores, sive extranei tam de facultate, quam extra“ etc.

prywatne, obowiązani byli wykładać przedmioty fundacyą zastrzeżone, reszta zaś, według statutu z r. 1406, o przedmiot wykładu losowała.¹ Jeżeli, pamiętając to urządzenie, zważymy szczupły zakres ówczesnej wiedzy i metodę panującą scholastyczną, pojmiemy łatwo skąd pochodziła owa wielostronność takiego np. Jana z Głogowy, Michała z Wrocławia, Wojciecha z Brudzewa, Stanisława z Olkusza i innych.

Przechodząc szczegółowo do nauk matematycznych i astronomicznych, to wielkiem dla uniwersytetu naszego było szczęściem, że już od samego początku umiano odróżnić doskonale naukę ścisłą od panującego w całej Europie uczonego przesądu. Krakowianin Jan Stobner, ukończywszy nauki w uniwersytecie prazkim w jego najświetniejszym pod względem matematycznym czasie,² za powrotem do Krakowa uposażył w Akademii naszej professurę, która, jak wykazuje wspomniona bulla Syxtusa IV.³ obejmowała: geometryą, optykę, arytmetykę, muzykę, teorią planet, tablice astronomiczne Alfonsa, naukę o zaćmieniach i kalendarzu właściwym (*Almanach*). Oczywiście, że jeden nauczyciel tylu przedmiotom na ośm kursów rozłożonym podołać nie mógł, zwłaszcza, że takowych każdy uczeń słuchać był obowiązany, a tak znowu bez porządku jak np. klasyków, wykładać ich było nie można. Nie zadziwi nas przeto, że przedmioty te na kilku nauczycieli 1go i 2go stopnia rozkładanemi być musiały. Miała więc młodzież sposobność w ciągu lat czterech odbyć cały ówczesny kurs matematyczno-astronomicznych nauk, jakiego na żadnym z postronnych uniwersytetów nie było.

Téj instytucyi Stobnera nie należy mieszać z katedrą wróżbiarskiej astrologii fundowaną około roku 1450 przez doktora medycyny Marcina z Żorawic, inaczej z Przemyśla, zwanego Królem (Rex). Tę sztukę stawiania horoskopów, czynienia przepowiedni, słowem wróżbienia, wykładał zawsze tylko jeden professor i to z 3go stopnia nauczycielskiej hierarchii, *Collega Minor*. Jego obowiązkiem było pi-

¹ MUCZKOWSKI Statuta etc. pag. VI. „Conclusum fuit, nullo contradicente, in decanatu praedicti magistri Andreae de Mariemburg, quod semper in die Sancti Egidii magistri convenient ad eligendum libros ordinarios per sortem ad evitandam invidiam et rancorem, qui ex magistrorum concurrentia consurgit“ etc.

² „Liber decanorum facultatis philosophicae in Universitate Pragensi“ pod rokiem 1379.

³ WISZNIEWSKI Hist. lit. pols. T. IV. str. 462.

sać wróżby na rok przyszły, tak zwane *judicia*, które przez najstarszych professorów przejrane i poprawione, przy kalendarzu właściwym przez professora fundacji stobnerowskiej ułożonym, uniwersytet wydawał. Ta przez starszych prowadzona kontrolła sprawiała, że wróżby były dość ostrożne, nie narażały w XV. wieku uniwersytetu na wzgardę i pośmiewisko, ale owszem jednały mu sławę. Takich astrologii wróżbiarskiej professorów było za czasów tutaj KOPERNIKA dwóch, najprzód Jan z Przemyśla, potem Wojciech ze Szamotuł, kiedy do nauk ściśle matematycznych i astronomicznych było ich szesnastu¹, z których jeden Marcin z Olkusza dopiero później (1496) na astrologa postąpił. Zresztą, żaden statut wydziału z XV. wieku nie kładł na uczniów obowiązku słuchania kursu astrologii, ani też zdawania egzaminu z tego przedmiotu. Przewaga astrologii nad astronomią poczęła się u nas dopiero w wieku XVI. a głównym jej promotorem był Maciej z Miechowa w r. 1522.²

Zatrzymałem się nieco nad tą rzeczą, bo ona nam tłumaczy z jednej strony ową żywą KOPERNIKA dla uniwersytetu krakowskiego wdzięczność, o jakiej w liście do Samuela Maciejowskiego wspomina Wojciech z Bukowa,³ z drugiej tę pochopność młodszych a obojętność starszych akademików krakowskich drugiej połowy XVI. wieku do tablic KOPERNIKA.⁴

Oprócz filozofii i matematyczno-astronomicznych nauk, kwitnie szczególnie w czasie, kiedy KOPERNIK do Krakowa przybywa, nauka literatury łacińskiej. Pod tym względem tom III. Historii literatury ś. p. Wiszniewskiego daje choć nie zupełny,⁵ jednak prawdziwy obraz

¹ Zobacz na końcu dołączone *Tabulae lectionum* z lat 1491/2 do 1495 według cytowanego powyżej *Liber diligentiarum* pag. 20—35.

² WISZNIEWSKI *Hist. lit. pols.* T. IV. str. 474.

³ N. COPERNICI Opera, wydanie warszawskie str. 642. Umieszczony tu wyjątek jest przedrukiem z *Epistola dedicatoria ex Iudicio astrologico Alberti Caprini Buccoviensis desumpta*, znajdujacej się w drukowanym zbiorze pism BROSCIUZA w Bibl. Uniw. Jagiell.

⁴ Porównaj str. 175, 190, 201 i 204 cennego dzieła Dra ŻEBRAWSKIEGO p. t. „Bibliografia piśmiennictwa polskiego z działu matematyki i fizyki oraz ich zastosowań. Kraków 1873.“

⁵ Nazywam obraz rzeczy prof. WISZNIEWSKIEGO „niezupełnym“ ze względu na str. 337 tomu III. *Hist. lit. pols.*, bo tak *Acta Rectoralia*, jak sam *Liber diligentiarum* (u W. *Regestrum facultatis artisticae*) dostarczają mnóstwo materyałów wyjaśniających i

rzeczy. Z autorów wykładają tutaj Wirgiliusza, Horacego, Owidiusza, Terencyusza, Cyserona, Senekę, Boecyusza i Waleryusza Maxyma, a obok miejscowych professorów Jana z Oświęcima, Jana Somerfelda, Wawrzyńca z Nowego Targu na Szląsku, Stanisława Biela z Nowego miasta, Pawła z Zakliczowa, Wita z Berna i wielu innych, uczyli po bursach Henryk Bebel i Rudolf Agricola młodszy, magistrowie z Niemiec dla wyuczenia się matematyki tutaj przybyli, a Konrad Celtes dopiero co przed pół rokiem Kraków opuścił.

Wykłady odbywały się w Kollegium większym (*Collegium Majus*) w lektoryach noszących nazwy: *Platonis*, *Theologorum*, *Ptolomaei*, *Maronis*, *Socratis*, *Aristotelis* i *prope valvam*.

Do takiego to uniwersytetu z początkiem półrocza zimowego r. 1491 na 1492 przybywają MIKOŁAJ i ANDRZEJ KOPERNIKOWIE w towarzystwie trzech jeszcze innych Torunian i zapisują się w poczet uczniów za rektorstwa Macieja z Kobylina professora S. Teologii. W liczbie 69 nowo zapisanych uczniów Mikołaj z rzędu jest 32, Andrzej 49tym. Drobną to okoliczność, ale cechująca doskonale ów pochop do nauki i moralną wyższość młodszego brata nad starszym, jaka się i później potem w ich życiu objawiła.¹

---

prostujących podane tam twierdzenia. Również i wiadomości o krakowskim profesorze SOMERFELDZIE są niedokładne, bo ten z pewnością umarł r. 1509, jak świadczy *Registrum supellectilis* Ms. w archiwum Uniw. Jagiell. N. 69, fol. 35, kiedy niemiecki professor AESTICAMPIANUS umarł roku 1520.

¹ Stósownie do statutu z r. 1480 musiał każdy zapisany uczeń w ciągu miesiąca wybrać sobie jednego z magistrów na nadzorcę swego prowadzenia się i przewodnika w naukach. Excessy jednak krótko przed przybyciem KOPERNIKA zasze, zniewoliły starszyzną uniwersytetu w r. 1491 do wydania surowego przepisu nie pozwalającego żadnemu uczniowi mieszkać w mieście, po przedmieściach i wsiach przyległych, na Kaźmierzu ani Kleparzu, ale natomiast po bursach i szkołach parafialnych i to zaraz od 8go a najdalej 14go dnia po wpisie. W razie przeciwnym zagrożono exempcyą z pod opieki i sądów rektorskich. Za pozwoleniem rektora mogli po za bursami mieszkać tylko ci, którzy w Krakowie mieli rodziców, słudzy i ubodzy. Synowie magnatów i szlachty mogli mieszkać również po za bursami, ale musieli mieć u siebie magistra lub przynajmniej bakalarza, któryby ich dozoro-

Największa część biografów każe MIKOŁAJOWI KOPERNIKOWI słuchać w Krakowie medycyny i zatrzymuje go tutaj tylko przez lat dwa, powiadając, że od r. 1493 nie ma już o nim wzmianki w księgach zapisowych uniwersytetu krakowskiego. Zdanie to bez podstawy. W dalszym ciągu opowiem źródłowo, kiedy KOPERNIK poświęcił się medycynie; tu tylko dodam, że przed wstąpieniem na który bądź z innych wydziałów, trzeba było podówczas koniecznie odbyć *studium universale*, wydział filozoficzny, a to studium rozłożoném było na lat cztery. Dalej, że immatrykulacya uczniów nie powtarzała się od roku do roku, ale odbywała się tylko przy wstępie do uniwersytetu. Brak więc wzmianki jest całkiem naturalnym. Nakoniec same, nawet ówczesne studia matematyczno-astronomiczne, jeżeli się zważy, jakich wiadomości teorya planet wymaga, w dwóch latach ukończonemi być nie mogły. Te wszystkie okoliczności razem wzięte służą, w braku dokumentów, za dowód, że KOPERNIK przebywał w uniwersytecie tutejszym na wydziale filozoficznym lat cztery¹ to jest do jesieni 1495 r.

Z bardzo wielkiej liczby nauczycieli i magistrów w tém czte-

---

wał. Gdzież więc mieszkali tutaj KOPERNIKOWIE? Jeden z żywotopisarzy umieszcza ich w bursie węgierskiej, jaka istniała na rogu ulicy Brackiej i Gołębiej w domu niegdyś Melsztyńskich, dziś Gostkowskich. Wiadomość ta, jak się w archiwum Uniwersytetu przekonać można, nie ma żadnej podstawy. W aktach sądów rektorskich z lat 1491—1495 zawierających mnóstwo skarg, protokołów i wyroków w sprawach ciąglej między uczniami tej bursy i uczniami z bursy niemieckiej, krwawej bójki, nigdzie nie napotykamy Torunian. Pojawiają się oni tam dopiero w r. 1502, kiedy już dawno KOPERNIKÓW nie było. Natomiast, jeżeli zważymy, że MIKOŁAJ KOPERNIK, przybywszy później do Bolonii, jest już tak dobrze w użyciu narzędzi astronomicznych wyćwiczonym, iż tamiecznemu profesorowi, wedle świadectwa Rhetyka, pomagać zdoła, że narzędzia te znajdowały się tutaj w Kollegium większém, a największa część dochowanych rękopisów astronomicznych przepisana była w niedalekiej bursie Jeruzalem, to więcej zbliżymy się do prawdy mieszcząc KOPERNIKÓW czyto w bursie Jeruzalem czy w bursie filozofów.

¹ W ciągu tych czterech lat rektorami uniwersytetu byli: Maciej z Kobylina, Jan z Latoszyna kanonik katedralny krakowski, Jan ze Staniszewic, Jan z Oświęcima zwany dla tego Sacranus, i Jan ze Szydłowa profesorowie S. Teologii. Urząd dziekana wydziału filozoficznego sprawowali kolejno, co dopiero wspomniony Jan z Oświęcima, Bernard z Biskupiego, Stanisław Biel z No-

roleciu wykładających wymienię tylko tych, którzy się dali poznać w literaturze. Tymi są: Jan z Głogowa, Michał z Bystrzykowa zwany Paryzkim, Jakób z Gostynina filozofowie; Jan Somerfeld i Wawrzyniec Rabe (Corvinus) z Nowego Targu humaniści; Wojciech z Brudzewa, który jednakże za pobytu KOPERNIKA wykladał już tylko samego Arystotelesa, i Marcin z Olkusza młodszy jako astronomowie. Skrupulatne przejrzenie pism tych nauczycieli przekonywa, że żadnemu z nich ojcostwa pomysłów późniejszych KOPERNIKA przypisywać nie można,¹ skąd atoli nie wypływa, iżby czy to Wojciech z Brudzewa w prywatnym z młodzieńcem obcowaniu, czy też Stanisław z Olkusza² lub Mikołaj z Łabiszyna, którzy w ostatnich latach teorią planet wykładali, czy nareszcie Bernard z Biskupiego, u którego teorii zaćmień słuchał, zapalał w nim do astronomii wzbudzić nie mieli. Rzecz to bowiem doświadczona, że częstokroć mniej wiedzy posiadający nauczyciel żywością wykładu bardziej zapali młodzieńca jest w stanie, niż zamysłony mędrzec i literat.³

W liczbie współpracowników KOPERNIKA znajdujemy ze znajomszych Piotra Tomickiego później biskupa krakowskiego, Bernarda z Mniszewa Wapowskiego i Jana z Erdzieszowa kanoników krakowskich, Erazma z Krakowa Ciołka biskupa płockiego, jak nie mniej wielu potem wsławionych doktorów medycyny i prawa.

Był KOPERNIK w Krakowie uczestnikiem smutnych i wesołych w akademii zdarzeń. Wtedy to bowiem d. 29 Lipca 1492 pożar wszczęty na ulicy Szewskiej dosięgnął aż do Kollegium większego, którego dachy spłonęły i zegar zniszczał. Zdarzenie to jednak nie przerwało biegu nauk ani na jedno półrocze. We dwa lata później

wego Miasta, Paweł z Zakliczowa, Maciej z Kobylina, Jakób ze Szydłowa, Jan Sommerfeld i Stanisław z Olkusza.

¹ Co do Brudzewskiego podałem rzecz w *Spicilegium* HIPLERA str. 311—315.

² Że Stanisław z Olkusza był ówczesnym professorem z fundacyi Stobnera (Stobnerianus), to poświadcza jego *Almanach anni 1492*. ŻEBRAWSKI „Bibliografia“ str. 60.

³ W XVII. wieku pierwszy BROSCIUSZ nie zajrzawszy nawet do spisów wykładów, zrobił KOPERNIKA uczniem Brudzewskiego i Jakóba z Kobylina, kiedy ten ostatni ani magistrem tu nie był. Z zapisu BROSCIUSZA dostała się ta wiadomość do 2go wydania *Setni STAROWOLSKIEGO*, a z téj do wszystkich następnych biografów.

otrzymał uniwersytet pierwsze większe narzędzia astronomiczne w darze od Marcina z Olkusza (starszego) plebana w Budzie Węgierskiej i współpracownika Regiomontana, które się do dziś dnia przechowały. W tymże roku 1494 d. 27 Czerwca podczas przebudowy w lektoryum Sokratesa znaleziono skarb 2508 czerwonych złotych i tyleż w pierścieniach i drogich kamieniach wynoszący, który król Jan Olbracht i brat jego kardynał Fryderyk od akademii zakupili.

Tak więc KOPERNIK odebrawszy w Krakowie gruntowne wykształcenie, z wdzięczną pamięcią dla professorów, współpracowników, szkoły i miasta wrócił z bratem do Heilsbergu stolicy wuja swego, w jesieni r. 1495.

Nie długo tam jednak zabawili, bo wuj ich udzielny Pan Warmii, znakomity mąż stanu i polityk, postanowił obu siostrzanów wykierować na prawników i jako takich umieścić w kapitule warmińskiej, na co w wówczas nie koniecznie trzeba było być kapłanem, bo święcenia mniejsze wystarczały.¹

Wyprawili ich zatem do Bolonii, gdzie podówczas nauka prawa najbardziej kwitnęła. Jakoż istotnie tutaj d. 9 Marca 1497 znajdujemy MIKOŁAJA KOPERNIKA wieczorem — nie nad kodexem prawniczym, ale obserwującego zakrycie największej gwiazdy w grupie Byka przez księżyc.²

Pod pięknym włoskiem niebem, gdzie po krótkim zmroku, na ciemnym a przezroczystym tle nieba ukazuje się naraz gwiazd tyśiące, z których wiele u nas, a tém więcej na Pomorzu nie widać, odezwała się silnie dusza astronoma, i jak niegdyś u HIPPARCHA poczuła się cząstką nieba! Młodemu klasykowi przypomniały się czytane Przemiany Owidiusza z owym wspaniałem „*Os homini sublimē dedit, coelumque tueri iussit*“ i gorące „*juvat ire per alta astra!*“ stało się hasłem jego życia.

Odtąd czas jego podzielony. Dzień zajmuje studium prawa, wieczór poświęcony astronomii. We dnie słucha pilnie kanonistów, wieczorem z zapalem, nie o cały dziesiątek lat starszego od się, professora astronomii Dominika Maryi z Ferrary, pomaga mu przy spostrzeżeniach,³ sam je czyni, oblicza i zapisuje. Pierwsza praca wnet skończona i KOPERNIK otrzymuje stopień Doktora prawa kano-

¹ HIPLER *Spicilegium*, pag. 44.

² N. COPERNICI *de Revolutionibus* lib. IV cap. 27.

³ GEORGII JOACHIMI RHETICI *de libris Revolutionum*.... Nicolai Copernici narratio prima. — HIPLER str. 212.

nicznego (*decretorum doctor*) — ale druga dopiero rozpoczęta i wymagać będzie dużo czasu, bo prócz łacińskich kodexów i greckie czytać trzeba. Obijają się o jego uszy coraz częściej wyrazy greckie. Prócz Arystotelesa, chwałą tutaj Platona — którego w Krakowie nie czytano.¹

Tymczasem zacny wuj korzysta ze śmierci kanoników Czannowa i Wenera, i kapitule bawiących we Włoszech siostrzanów, MIKOŁAJA w Sierpniu 1497, ANDRZEJA w Grudniu 1498 w ich miejsce wybrać radzi. Nie rada z razu kapituła, ale życzeniom poważanego pasterza oprzeć się trudno.² Wybrany a nie obecnym statuta kapituły przyznają dochody szczupłe³, a jak tu we Włoszech być a Rzymu nie widzieć? Więc rada w radę młodzi kanoniści piszą o pomoc do Bernarda Sculteti dziekana katedry warmińskiej podówczas w Rzymie bawiącego, i na jego poręczenie pożyczają w banku 100 dukatów. Dziekan w zachowanym dotąd liście z d. 21 Października 1499 r. donosi o tém w żartobliwym tonie biskupowi i o zapłacenie téj pożyczki uprasza.⁴ Stało się zadosyć i KOPERNIKOWIE z wiosną⁵ r. 1500 stają w Rzymie. Tutaj 27letni MIKOŁAJ — występuje nie jako kanonik lub doktor prawa kanonicznego, ale wśród słuchaczy grona wykładu matematykę,⁶ zajmuje się astronomią, robi spostrzeżenia, uważa i notuje w Listopadzie 10 całkowite zaćmienie księżyca, które mu potem po latach wielu służy do wyznaczenia nierówności biegu tego ciała.⁷

Atoli przyzwolony statutami kapituły trzechletni za granicą pobyt upłynął: mimo najszczerzej chęci kontynuowania rozpoczętych astronomicznych studiów trzeba wracać do domu. A więc wracają.

Nie długo jednakże posiedzieli w Warmii, bo oto d. 27 Lipca 1501 stają przed zgromadzoną kapitułą obydwaj bracia i proszą o pozwolenie na dalsze studia. Po dojrzałej rozwadze zgadza się na to

¹ Najpierwszą wzmiankę o dziełach Platona w Krakowie znalazłem w *Regestrum supellectilis* Ms. archiw. Uniw. Jag. Nr. 69, fol. 37, gdzie zapisano, że zmarły d. 5. Lutego 1512 r. Joh. de Dammis (bakalarz z r. 1463) archipresbiter kościoła P. Maryi „legavit Platonis opera.“

² HIPLER *Spicilegium*, pag. 267. — STAROWOLSKI wyd. 1627,

³ HIPLER *ibidem* pag. 253.

⁴ *ibidem* pag. 342.

⁵ *ibid.* pag. 267.

⁶ RHETICUS in *Narratione prima*.

⁷ *Revol.* lib. IV. cap. XIV.

kapituła zwłaszcza, że MIKOŁAJ przyrzeka pójść na medycynę i być potem lekarzem biskupim i kapitulnym.¹ — Udaje się więc niebawem do Padwy, ówczesnej stolicy nauk lekarskich.

Wszystko co o jego tam pobycie napisał Papadopoli, okazało się w świetle bezstronnej krytyki wierutną bajką. Ciekawi znajdują pod tym względem dobrze przez Dra Wołyńskiego napisany ustęp w dziele zbiorowém „Stuletniej niewoli rok pierwszy.“²

Na pierwszy rzut oka zdawaćby się mogło, że kapituła warmińska postąpiła przeciw prawu kościelnemu; kościół bowiem nie życzył sobie nigdy, aby jego słudzy trudnili się praktyką lekarską; chirurgia zwłaszcza stanowi przeszkodę do przyjęcia kapłańskich święceń. Atoli nie trzeba zapominać, że właśnie brak lekarzy był powodem do utworzenia przy niektórych kapitułach kanonikatów dla medyków, którzy nie potrzebowali w takim razie wcale być kapłanami. Że KOPERNIK podówczas kapłanem nie był, przekonywają akta kapitulne warmińskie z Sierpnia roku następnego 1502. Toczy się tam sprawa o żądanie biskupa, aby kanonicy niekapłani, nosili przed nim pastorał. Kanonicy przedstawiają biskupowi, że tego zwyczaju nigdzie nie ma, że to jest rzecz zwykłych wikaryuszów. Musiała być zrobiona wzmianka i o jego siostrzeńcach, bo biskup uniesiony odpowiada, że zmusi siostrzeńców swych do tego, aby albo przed nim pastorał nosili, albo ustąpili ze służby kościelnej.³ Wiadomo dalej z akt warmińskich, że w XV. i XVI. wieku przeważna liczba kanoników kapłanami tam nie była, jakoż jeszcze w r. 1531 biskup Ferber użala się, że tylko jednego w całej kapitule ma kapłana.⁴ Nareszcie gdy według statutów kapituły, aby otrzymać jedną z czterech prelatur, kapłanem być trzeba było, a KOPERNIK — mimo wielkich dla kapituły zasług i wielkiego w niej poważania, nigdy prałatem nie był, więc bardzo prawdopodobne, że kapłańskich święceń nigdy nie otrzymał. — Ale wróćmy do Padwy.

Tu przez cztery lata KOPERNIK poświęcał się pilnie naukom lekarskim. Nauczycielami jego ogólniej znanymi byli Marek Antoni de la Torre, dla którego Leonardo de Vinci anatomiczne robił rysunki i

¹ HIPLER *Spicilegium*, pag. 267.

² Str. 163 — 169.

³ HIPLER str. 268 w przypisie.

⁴ HIPLER w piśmie: „N. Copernicus u. M. Luther“ pag. 28.

Aleksander Benedetti wynalazca nowej herniotomii. W Padwie nareszcie miał KOPERNIK najlepszą sposobność nauczania się po grecku. Tu bowiem prócz bardzo wielu emigrantów greckich, żył i nauczał Dymitr Chalkondylas z Aten, autor najlepszej na on czas gramatyki greckiej. — Że tak istotnie rzecz się ma, świadczy własny KOPERNIKA egzemplarz słownika grecko-łacińskiego, napisanego i wydanego w r. 1499 przez Jana Chrestoniusza, z notatkami i poprawkami KOPERNIKA, zachowany dotąd w bibliotece uniwersyteckiej w Upsali.¹ — Nauka medycyny i greczyzny pilnie go zajmować musiała, bo z tego czasu żadnej jego astronomicznej obserwacji nie posiadamy. — Atoli padewskie te studia zahartowały jego umysł. Wgląd w tę na pozór nieskończoną różnorodność jaką przedstawia budowa ciała ludzkiego, która przecież w całości objawia najpiękniejszy porządek i harmonię, ten mój wgląd kazał mu potem odważnie szukać równie harmonii i porządku w równie skomplikowanych zjawiskach ciał niebieskich. Jakoż rzeczywiście między argumentami, które go skłoniły do wstrzymania, że się tak wyrażę, słońca — znajdujemy oprócz cytatu z Galena i argument wzięty żywcem z anatomii.² Tak więc nauka medycyny, podobnie jak poprzednio nauka prawa, nie zwicznęły ani na chwilę celu jego życia, a nauka greckiego języka otwarła mu nowe skarby filozoficznej i astronomicznej wiedzy.

Uzyskawszy stopień doktora medycyny wrócił do Warmii w r. 1506 i przebywał na dworze wuja swego, już wówczas na zdrowiu zapadającego, jako doradzca i lekarz przyboczny. Dziwnie to piękną musiała być wówczas postać 33letniego męża, pełnego wiedzy i ujmującej w obcowaniu łagodności. Kapituła nie gniewa się więcej na jego nieobecność, ale w wyrazach jak najuprzejmiejszych przyznaje mu prócz dochodów z prebendy jeszcze 15 grzywien rocznego dochodu na cały czas pobytu przy wuju: bo powiada „lekarz z niego doskonały, niesie pomoc i ulgę spieszną schorzałemu biskupowi“.³ Daleko wierniej atoli kreśli jego obraz Wawrzyniec Rabe niegdyś jego młody nauczyciel w uniwersytecie krakowskim a teraz notaryusz wrocławski, w poetycznym swoim Prus pożegnaniu. KOPERNIK dla wprawy w greczyźnie przełożył w chwilach wolnych na język łaciński Teofi-

¹ HIPLER w piśmie „N. Copernicus“ pag. 32.

² RHETICUS *in Narratione prima*.

³ HIPLER *Spicilegium*, pag. 269.

lakta Simokaty listy obyczajowe, sielskie i erotyczne, które z przypisaniem ich wujowi swemu w Krakowie wydać zamierzył. Korwin więc pisze jako wiersz wstępny owo swoje pożegnanie Prus, w którym wychwalając kraj, biskupa i KOPERNIKA tłumacza tych listów, w te o nim odzywa się słowa:

„Przy biskupie warmińskim poważnym Łukaszu
Przebywa mąż uczony, jak przy Eneaszu
Wierny zostawał Achat. — Ten szybkim miesiąca
Biegiem oraz ruchami kolejnemi słońca
I gwiazdami trudni się i mknącemi lądy:
Tém podziwienią godném Wszchemocnego dziełem!
On tych rzeczy przyczyny, dziwnemi poglądy
Wyświecać dobrze umie.¹

Z paru tych wierszy widać wyraźnie, co głównie zajmowało KOPERNIKA na heilsbergskim biskupim dworze. Oto studia i spostrzeżenia astronomiczne i myśl o ruchu ziemi. — Jako powiernik i doradca wuja dobrze obeznany z interessami udzielnego biskupstwa, towarzyszy mu do Piotrkowa w r. 1508, a w następnym do Krakowa.² Tu odnawia starą znajomość z Marcinem z Olkusza, którego młodym zostawił magistrem a poważnym znalazł professorem, i spotyka kolegę swego Bernarda Wapowskiego. Z nimi to uważa znaczne zaćmienie księżyca w nocy z 2 na 3 Czerwca, o którym w dziele swym wspomina³ — i umawia się co do równoczesnych spostrzeżeń przyszłych zaćmień celem wyznaczenia różnicy długości jeograficznej między Krakowem a przyszłą swą siedzibą Frauenburgiem.⁴ Tu nareszcie dru-

¹ HIPLER *Spicilegium*, str. 75:

„Quos inter Lucas magna gravitate verendus.

.....
*Huic vir doctus adest Eneae ut fidus Achates:
Hoc opus ex graeco in verba latina trahens,
Qui celerem lunae cursum alternosque meatus
Fratris cum profugis tractat et astra glebis
Mirandum Omnipotentis opus: rerumque latentes
Causas scit miris quaerere principiis.*“

² HIPLER N. K. u. M. L. str. 35.

³ *Revolutionum* lib. IV, cap. XIII.

⁴ *ibid.* lib. IV. cap. VII.

kuje u Hallera swoje tłumaczenie listów Simokaty.¹ Był to, o ile się zdaje, jego ostatni w Krakowie osobisty pobyt, bo później tylko już o listach do przyjaciół tutejszych znajdujemy wzmiankę. — W rok potem znajdujemy go znów z wujem na zjeździe poznańskim, gdzie się wazą losy Prus Zachodnich i gdzie właśnie za jego wpływem i namową, wierny królom polskim stary Watzelrodt nie dopuszcza wydzierżawienia tych ziem chciwemu krzyżackiemu Zakonowi.²

Z opowiadania Deusterwalda o śmierci zacnego biskupa wiadać najwyraźniej, że KOPERNIK nie był z nim w Krakowie na weselu Zygmunta I. w Lutym 1512 r. Kiedy bowiem biskup wracający śmiertelnie w drodze zachorował, nie było lekarza, któryby go ratował, a przyzwani do Torunia przybyli już po śmierci.³ — Śmierć ta uwolniła KOPERNIKA z biskupiego dworu.

Po tylu latach ciągłego przebywania wśród ludzi niczego on bardziej nie pragnął, jak cichości i pokoju, aby przecie raz dojść do ładu z zawikłanemi ruchami maszyny świata, stworzonego, jak mówi, dla nas przez najlepszego i najregularniejszego ze wszystkich Budowniczego. Tę ciszę i ten spokój znalazł KOPERNIK na górze katedralnej we Frauenburgu, wązkim tylko pasem ziemi oddzielonej od zatoki morskiej zwanéj świeżą — według Kromera *Mare recens sive Habo*, dziś Frische Haff. — Nazwisko téj góry a potem i miasta poszło stąd, że już przy końcu XIII. wieku biskup warmiński Henryk zbudował tutaj kościół Matki Boskiej i otoczył go dookoła murami i wieżami na kształt zamku. Jedna z takich wież przytykała do domu KOPERNIKA i dawała wspaniały widok na południowe, zachodnie i północne niebo.⁴ Tu się więc schronił w roku 1512, i żył pracy swéj astronomicznej i pełnieniu swych obowiązków kościelnych i kapitulnych oddany przez lat blisko pięć. Pod naukowym względem czas ten jest najważniejszym. Wśród tego bowiem pięciolecia napisał swoją trygonometrią prostokreślną i kulistą, sprawdził myśl dziennego i rocznego biegu ziemi, odkrył ruch jéj osi. W przekonaniu jego gwiazdzi-

¹ HIPLER *Spicilegium*, pag. 74 — 102.

² RZEPNICKI „Vitae praesulumPoloniae“ w piśmie Dra WOŁYŃSKIEGO wyżej cytowaném, str. 149.

³ HIPLER *Spicilegium*, pag 317.

⁴ ibidem pag. 239. — N. K. u. M. L. pag. 37 et 38.

ste sklepienie niebios i słońce nieruchomo stały, a ziemia z wolna się ważąc, szybkie swoje rozpoczęła ruchy.¹

W Listopadzie 1516 roku wybrany przez kapitułę na administratora jej dóbr,² przemieszczał częścią w Allenstein, częścią w Mehlsack. Wezwany przez komissją wyznaczoną na soborze laterańskim do poprawy kalendarza, pracuje tutaj pilnie nad teorią i tablicami słońca,³ rozpoczyna pracę nad teorią planet i dostrzega harmonicznego układu świata. — Po trzech latach uwolniony od tych obowiązków,⁴ wraca napowrót do Frauenburga i tu głównie zajmuje się teraz teorią planet wyższych, Saturna i Jowisza. Atoli pracę tę znowu przerwać musi, bo Krzyżacy pod nowym Mistrzem Albrechtem nowe rozpoczynają na warmijskie księstwo napady. Potrzeba w dobrach kapitulnych dobrego i czujnego zarządcy — a któż lepszym nad doktora MIKOŁAJA. Znowu więc w Sierpniu 1520 zwalają to brzemie na KOPERNIKA, który takowe aż do Czerwca roku następnego odważnie wśród wojny dźwiga.⁵

Zdawszy wreszcie ciężar zarządu w ręce kolegi Tiedemana Gizego, jako najświadoszy krzywd i łupiestw w dobrach kapitulnych podczas zawieszenia broni przez Krzyżaków popełnionych, kreśli znaną ową skargę na Wielkiego Mistrza i Zakon, która na sejmie pruskim w Grudniażu czytana była. Na tymże sejmie 1522 r. osobiście odczytał KOPERNIK, jako delegat kapituły wraz z Gizem, znany ów memoryał o poprawie monety, który tak ogólnie wszystkich obecnych zainteresował, iż, jak świadczy diaryusz sejmowy, panowie Rada prosili go, aby dla dobra rzeczy nie trzymał tego memoryału w ukryciu, ale i w przekładzie łacińskim rozpowszechnić pozwolił. Zgodził się na to KOPERNIK, i kolega jego kanonik Felix Reich dokonał przekładu⁶ własną KOPERNIKA ręką poprawionego i uzupełnionego. Atoli mimo tak zbawiennych rad KOPERNIKA, aby monetę pruską zrównać

¹ RHETICUS in *Narratione prima*.

² HIPLER *Spicilegium*, pag. 272.

³ N. COPERNICUS in Praefatione ad SS. Dominum Paulum III. Cfr. RHETICI *Narrationem primam*.

⁴ HIPLER *Spicilegium*, p. 276.

⁵ ibidem p. 276, 334 — 343.

⁶ PROVE „*Monumenta Copernicana*. Berlin 1873,” pag. 11—40.— HIPLER *Spicilegium*, p. 166, 179 — 194, 277 et 278.

z polską i w jednej tylko białej mennicy, sprawa tu przeciągała się dość długo, bo jak świadczą akta biskupstwa warmińskiego, jeszcze w ośm lat później KOPERNIK i Reich jeździli w tej sprawie do Elbląga.¹

Obok tych spraw publicznych, w których zawsze KOPERNIK występuje po stronie królewskiej, widzimy go ciągle czynnym jako praktycznego lekarza, tak przy rozwiązłym Fabianie Merkelingerode znanym ogólniej pod imieniem Łużyjańskiego (von Lozainen), jak przy dzielnym lubo cierpiącym Maurycym Ferberze, biskupach warmińskich.² Wśród ogólnego rozpasania namiętności i szerzącej się reformy,³ stoi bez skazy wiernie przy Kościele i wpływem swym na przyjaciela przyspiesza wydanie cenionej bardzo książki p. t. „Flosculorum lutheranorum de fide et operibus ἀπολογισμῶν“ napisanej przez Tiedemana Gizego, której jedyny już podobno exemplarz w naszej przechowuje się bibliotece.⁴

Atoli wśród tych zajęć szybko biegnie i życie. KOPERNIK dosięga lat 50ciu, a zadanie, jakie sobie postawił, niedokończone. Od jesieni więc roku 1522 pracuje z podwojoną pilnością, zastanawia się nad zawikłanym biegiem księżyca, sprawdza swoją teorią ruchu powolnego osi ziemskiej, nakoniec, otrzymawszy od Schonera z Norymbergi trzy spostrzeżenia Merkurego,⁵ wykończy swoją teorią planet Marsa, Merkurego i Wenus. Obserwacja téj ostatniej planety d. 12. Marca 1529 kończy ów ostatni przeszło 17letni okres wytrwałej astronomicznej pracy.⁶ Pozostało jeszcze mozolne jęj zestawienie, i jeszcze mozolniejsze obliczenie tablic biegu ruchomych ciał niebieskich: nowy ogrom pracy, młodzieńczych sił wymagający. Lecz to wszystko nie tyle już go kłopotuje. Fundamenta są, budynek szybko już w górę pójdzie.

Nie ma on zresztą, jak w liście do Papięza Pawła III. wyznaje, zamiaru publikowania swęj pracy, ale idąc wzorem Pitagorejczyków, chce przyjaciół tylko i znajomych ustnie pouczyć o odkrytych przez się prawdach. Wię dobrze, jak wiekami wkorzenionem jest mniemanie, że ziemia stoi spokojnie w środku nieba; i dla tego z góry jest

¹ HIPLER *Spicilegium*, pag. 281.

² HIPLER N. Kopernikus u. M. Luther, pag. 38 et seq.

³ HIPLER *Spicilegium*, pag. 319.

⁴ ibidem pag. 4.

⁵ *Revolutionum* lib. V. cap. XXX.

⁶ ibidem lib. V. cap. XXIII.

pewien, że ta nowa jego nauka o ruchu ziemi i planet na około słońca, tylko z pogardą przyjętą będzie. Przyjaciółom więc tylko i kolegom swoim ustnie tłumaczy ten wspaniały ogrom i harmonię dzieł Stwórcy, wszelkie dotychczasowe przechodzący pojęcia. Nie czyni zaś tego tajemniczo, ale w sposób jasny i przekonujący. Zyskuje odrazu umysły przysposobione do przyjęcia prawd wielkich, mało dbając o krzykliwą gawiedź, nie zdolną do samodzielnego myślenia.

Szybko jednak wieść o tak nowych rzeczach rozchodzić się musi po kraju, bo oto w ostatki 1513 roku, jak widać z listu biskupa Maurycego Ferbera do biskupa krakowskiego, wpada do Elbląga dość liczna zgraja konnych poprzebieranych za papieża, kardynałów, biskupów, kanoników i księży — i jak nam z listów Tiedemana Starowolski opowiada, bakałarz miejscowy na zaimprovizowanym teatrze naukę KOPERNIKA publicznie wyszydza.¹

Inne całkiem przyjęcie znajduje nowa nauka tam, gdzie umysły i serca do tego choćby jako tako przysposobione. Już od lat 15 kursowały po Europie wydane w Paryżu dzieła zmarłego kardynała Mikołaja Krebs zwanego pospolicie Cusanus, a z nich traktat „o uczoneńm nieuctwie“ (*docta ignorantia*), w którym, jak się z wyjątków przez Dra Wołyńskiego świeżo ogłoszonych przekonać można,² odmawiając ziemi kształtu kulistego, przyznaje jej przecież jakiś ruch i czyni gwiazdą szlachetną. Nie ma w tym całym traktacie najmniejszej logiki, brak zupełny jeometrycznego zmysłu, nieokiełznana fantazyja porzywa go na wszystkie strony: ale wśród tych, że się tak wyrażę, halucynacyj, wyrrywają mu się niekiedy słowa prawdy. Światlejsi przeto w Niemczech, skąd kardynał pochodził, i we Włoszech mieli już jakieś, choć nie jasne o ruchu ziemi wyobrażenie. Gize i Dantyszek w listach swych do zagranicznych przyjaciół również nowej jasno wyłożonej nauki KOPERNIKA nie taili. Ztąd nie zadziwi nas wcale, że już w roku 1533 Jan Albert Widmanstadt w watykańskich ogrodach Papiężowi Klemensowi VII. w przytomności kardynałów i domowników naukę KOPERNIKA o ruchu ziemi wykladał, jak o tém świadczy jego własnoręczna notatka w książce od Papięza za ten

¹ HIPLER *Spicilegium*, pag. 282.

² l. c. pag. 207—224.

wykład w darze otrzymanej, którą dziś jeszcze w monachijskiej bibliotece oglądać można.¹

Niemniej przyjaznego przyjęcia doznała nowa nauka u Erazma z Roterodamu, jak o tém z listów Gizego niegdyś w naszym uniwersytecie się znajdujących, zrobił wzmiankę Broscyusz w egzemplarzu dzieła KOPERNIKA na naszém obserwatorium zachowanym.²

Poprzestanę na tych dwóch przykładach służących za dowód, jak szeroką już wówczas była sława KOPERNIKA. On sam tymczasem musiał pilnie pisanem swego wiekopomnego dzieła być zajętym, skoro w celu dopełnienia swych kościelnych obowiązków zamysłał o wzięciu sobie koadjutora, na co się jednak poważający go wielce biskup Ferber żadną miarą zgodzić nie chciał.³

W roku 1536 dzieło jego „O obrotach“ (*De revolutionibus*, a nie jak pospolicie takowe drukują *De revolutionibus orbium coelestium*) bo to jest zdaje się norymberski dodatek⁴) skończoném być musiało, skoro kardynał Schomberg w liście z Rzymu d. 1 Listopada do KOPERNIKA pisanym, wie już jego treść i prosi, aby pozwolił Teodorykowi z Radzyna, iżby takowe dlań odpisał.⁵ Czy życzeniom stało się zadosyć? nie wiemy; to tylko pewna, że drukowane dzieło nie zgadza się ściśle z rękopisem dotąd w bibliotece hr. Erwina Nostitza

¹ WOŁYŃSKI, pag. 59. — HIPLER *Spicilegium*, pag. 283.

² HIPLER ibidem pag. 286.

³ ibidem pag. 284.

⁴ BROSCIUSZ w swych egzemplarzach wszystkich trzech wydań tego dzieła poprzekreślał wyrazy *orbium coelestium* i dopisał na egzemplarzu wydania z r. 1543 słowa: „τὸ orbium coelestium cancellatum est in exemplari Varniensis Bibliothecae emendato per Tidemanum Episcopum.“ Na egzemplarzu wydania z roku 1617 oprócz tego powołuje się Broscyusz na Rhetyka, który w tytule swego listu do Schonera pisze: „de libris Revolutionum... Narratio prima“. Rękopis dzieła dotąd zachowany ma w tytule „De revolutionibus coelestibus.“ KOPERNIK w liście do Papieża Pawła III. pisze „de revolutionibus sphaerarum mundi“ ale pojedyncze księgi mają tylko napis: „Nicolai Copernici Revolutionum liber primus, secundus, tertius itd.“ Rhetyk w tytule swjej pracy p. n. *Ephemerides novae* mówi również tylko: „secundum doctrinam περὶ τῶν ἀνελιπτουσῶν D. Nicolai Copernici.“

⁵) List ten umieszczony jest przy wszystkich wydaniach dzieła KOPERNIKA. Co do Teodoryka z Radzyna zob. HIPLERA *Spicilegium*, pag. 115.

w Pradze czeskiej będącym, że więc pod okiem KOPERNIKA, według jego wskazówek odpisywaném być musiało.

Nadeszła teraz chwila nagrody dla Męża, co całe życie prawdzie i pracy poświęcił. W Lipcu r. 1537, kiedy po długiej chorobie biskup Ferber przez KOPERNIKA pielęgnowany życie zakończył, kapituła między czterema kandydatami do godności biskupiej przedstawiła i swego wielbionego kolegę KOPERNIKA.¹ Król Zygmunt Stary przedstawioną sobie listę łaskawie przyjął. KOPERNIK jednak, ceniąc nade wszystko ciszę domową, wymówił się od tego dostojenstwa i jednomyślnie wraz z ośmiu kolegami wybrał na tę godność przyjaciela swego, sławnego dyplomata i poetę Dantyszka biskupa chełmińskiego.² Zawód lekarza i praca naukowa milszemi były od kłopotliwych godności; nagrodę najwyższą dawało niebo wskazując zgodność obserwacji z teoretycznym rachunkiem, bez porównania lepszą od téj, jaka zachodziła między spostrzeżeniami a tablicami Alfonsa chociaż przez późniejszych astronomów poprawionemi. Z czystém więc sumieniem dobrze spędzonego żywota spokojnie stał po lewicy nowego biskupa odbierającego hold i przysięgę miast mu poddanych³.

Dotychczas KOPERNIK mógł swych odkryć udzielać tylko ludziom mało z matematyką i astronomią obeznanym, którzy wprowadzić całość jego nowej nauki dobrze byli w stanie zrozumieć, ale którym nie podobna było wyłożyć całego procesu, jaki się w myśli jego odbył, za nim przybrała formę ostateczną. To pojęć był tylko w stanie matematyk dobrze z astronomią obeznany.

Takiego to ucznia zesłało mu niebo w osobie Jerzego Joachima dwudziestopięcioletniego profesora matematyki z Wittembergi, który od ojczyzny swój Vorarlbergu znany jest pod imieniem Rhetyka. Człowiek ten, zapalony do astronomii, zjeździł napróżno Niemcy i Włochy szukając nauczyciela, któryby mu trudności przy uczeniu się astronomii napotykanę wytłumaczył.⁴ Nie znalazłszy żadnego, zwrócił się na północ, i posłyszawszy o KOPERNIKU, pojechał na Poznań do War-

¹ HIPLEB *Spicilegium* p. 286.

² ibidem pag. 287. — N. K. u. M. L. pag. 45.

³ ibidem pag. 287 „Assistentibus ubique eidem domino Episcopo et latera ejus cingentibus duobus nuntiis capitularibus, videlicet v. d. Felice Reich custode et Nicolao Copernico canonicis“.

⁴ ibidem p. 223

mii i stanął u niego we Frauenburgu w Maju 1539 r.¹ Sześćdziesiąt sześciolatek przyjął go z całą uprzejmością i nie tylko z chęcią pozwolił mu studyować swoje dzieło, ale nadto wskazał cały porządek w jaki powstało, pouczył co i jak nadal czynić należy, aby je coraz bardziej ulepszyć.² Słaby podówczas Gize, który po Dantyszku objął biskupstwo chełmińskie, zaprosił obudwóch do Lubawy, i tutaj to starzec ulegając namowom przyjaciela i prośbom ucznia zdecydował się nareszcie dać swe dzieło do druku.³ Aby zaś świat uczony przygotować na jego przyjęcie, skreślił Rhetyk obszerny list do Schonera profesora matematyki w Norymberdze, zawierający pierwsze opowiadanie o treści ksiąg „o obrotach” i takowy 1540 r. w Gdańsku drukiem ogłosił. Pismo to dla zawodowego astronoma nader pouczające, chciwie musiało być czytane, skoro już w rok potem w Bazylei powtórnie wydrukowanem zostało.

Wydanie tego opowiadania, którego egzemplarz przesłał Gize księciu Albrechtowi,⁴ złamało ostatecznie uprzedzenie ostatniego i zatarło urazy, jakie z czasów administracji dóbr i poprawy monety powziął dla KOPERNIKA. W celu ratowania przyjaciela swego Jerzego Kunheima zaprosił KOPERNIKA do Królewca i przez święta wielkanocne 1541 r. u siebie zatrzymał.⁵ Dosyć obszerna korespondencja, jaka się potem między obydwojma zawiązała, świadczy o szacunku jaki książę powziął dla nauki i osoby zacnego lekarza i astronoma.⁶ On także przyczynił się za Rhetykiem u Księcia Saskiego i uniwersytetu wittenberskiego, że temuż pozwolono pozostać przy KOPERNIKU⁷ i przygotować do druku tak trygonometrią, która wyszła w Wittenberdze 1542, jako też i manuskrypt głównego dzieła o obrotach.

¹ „Pridie Idus Majas ad te Posnaniae dedi literas, quibus te de suscepta mea protectione in Prussiam certiolem feci.” Rhetyk w liście do Schonera. HIPLER l. c. str. 211.

² „Me quidem multa monens, subiiciens, praeciens, in primis hortabatur, ut stellarum inerrantium observationi operam darem” etc. Rhetyk w przedmowie do Efemeryd nowych. HIPLER l. c. pag. 229.

³ HIPLER l. c. pag. 211, a szczególnie pag. 218—212, gdzie Rhetyk w pochwie Prus (Borussiae Encomium) tak pięknie kreśli stosunek obu przyjaciół.

⁴ HIPLER l. c. pag. 351.

⁵ HIPLER N. Kopernikus u. M. Luther, pag. 47 et seq.

⁶ HIPLER *Spicilegium*, pag. 204 et 344—347.

⁷ ibidem pag. 348.

Nie tak przyjaznego przyjęcia doznało opowiadanie Rhetyka u teologów wittenberskich. Luter i Melancton głośno nową naukę sarmackiego astronoma jako niedorzeczną i z Biblią niezgodną potępili.¹ — Mało sobie z takich potępień robił KOPERNIK, bo równocześnie przez Dantyszka otrzymał był z Lowanium 'od sławnego lekarza i jeografa Rainera Gemmy prośbę o przyspieszenie wydania swego dzieła w całości,² a sąd Gemmy był mu pewno ważniejszym od sądu wittenberskich reformatorów. Dla tego nie zwleka już dalej, ale owoc pracy swego długiego żywota spokojnie odsyła do Norymbergi do druku. — Atoli nie czytać mu go więcej!

Czerstwy całe życie w jesieni słabnąć począł. Uderzenie krwi i sparaliżowanie prawej strony ciała³ powaliły go z początkiem Grudnia 1542 na łożo, które dlań śmiertelném być miało. O tém dowiedziawszy się Gize biskup chełmiński prosi kanonika Jerzego Donnera, aby się chorym wspólnym przyjacielem szczerze opiekował: „Bo jak zdrów samotność miłował, tak teraz chory nie ma u siebie nikogo, coby się oń troszczył, a myśmy wszyscy mu dłużni za jego prawość i wyborną naukę.“⁴

Dość szybko o jego chorobie rozbiędz się musiała wieść po Europie, bo już d. 7 Kwietnia 1543 r. pisze wyżej wspomniany Gemma do Dantyszka przezuwając śmierć KOPERNIKA, te słowa: „W sam czas wychodzi jego dzieło, aby zachód tak wielkiego męża wieczną oświeciło światłością.“⁵

Atoli dopiero d. 24 Maja 1543 r., kiedy pierwszy exemplarz odbitego dzieła otrzymał,⁶ ubiegł Sakramentami opatrzony duch mistrza astronomii w ową krainę, gdzie nie ma boleści, do Tego, w którym, jak zwykł był mówić — jest wszelkie szczęście i wszelkie dobro!⁷

¹ HIPLER pag. 230 et 231, a także RIEHL „Die Sternenvelt in ihrer geschichtlichen Entfaltung. Leipzig 1866“ pag. 5—7.

² „Certe videntur fato quodam Musae relictis Pegasi fontibus in Sarmatiam commigrasse etc“. HIPLER pag. 353 w przypisie.

³ HIPLER pag. 355.

⁴ HIPLER l. c, pag. 352.

⁵ „Et commode sane nunc hoc opus exoritur, ut occasum tanti viri perpetua luce illustret. Ququam optem viro illi Nestoreis annis digno, vitam opere suo durabiliorem.“ Ibidem pag. 353.

⁶ ibidem pag. 355 — 356, tudzież pag. 350.

⁷ „Quis enim inhaerendo iis, quae in optimo ordine constituta videat divina dispensatione dirigi, assidua eorum contemplatione et qua-

Taki jest przebieg cichego żywota tego Męża, którego pamięć w dniu dzisiejszym czezą ludzie prawdę miłujący na obudwóch ziemskich półkulach!

Z kolei rzeczy wypada nam się zastanowić nad zasługami, jakie Mąż ten dla astronomii w szczególności, a nauk przyrodniczych w ogóle położył.

Biorąc rzeczy po ludzku, przyjdziemy łatwo do przekonania, że do poznania otaczającej nas zewsząd natury żadnego nie odebrał człowiek objawienia. — Wszechmocny Stwórca powołując go do bytu na ziemi, dał mu do poznania swych dzieł dwa wystarczającej potęgi środki: zmysły i rozum. — Pierwszemi, a zwłaszcza też najszlachetniejszym z nich wzrokiem, zdolen jest człowiek pochwycić przemijający obraz zjawisk natury; władzami drugiego: obraz ten utrwalić, znaleźć jego związek z przestrzenią i czasem, a nareszcie wznieść się do poznania przyczyny widzianego zjawiska. Zapewne, mozolna to i ciernista droga, bo tak zmysły jak rozum licznym ulegają błędom i — jak słusznie powiedział Werulamski Bako — „ani ręka goła, ani rozum samemu sobie zostawiony nie wiele zdołają; narzędziami i pomocami rzecz się dokonywa, a tych potrzeba nie tylko dla ręki, ale i dla rozumu.“¹

Atoli inną drogą nie było, i drogą tą musiał pójść człowiek. Powierzył się najprzód samemu zmysłom, a te mu wskazały ziemię jako wielką tu i owdzie pogarbioną płaszczyznę nakrytą wielkiem sklepieniem, po którym przesuwa się tarcza słoneczna i księżycowa ściąające się od czasu do czasu, — sklepieniem toczącym się po nad ziemią jak najregularniiej, a więc nie podpartem ziemią, ale wolnem, kulistém, tysiącami gwiazd zdobném. Między temi gwiazdami dostrzegł kilka ruchomych i te od reszty odróżnił. Nie obchodziło go wcale jak się to wszystko dzieje, obserwował uważnie, a przychodząc w po-

---

dam consuetudine non provocetur ad optima, admireturque Opificem omnium, in quo tota felicitas est et omne bonum.“ COPERNICUS *De revolut.* lib. I.

¹ „Nec manus nuda, nec intellectus sibi permissus, multum valet: instrumentis et auxiliis res perficitur, quibus opus est non minus ad intellectum, quam ad manum.“ *Novum Organon*, lib. I.

moc pamięci, zjawiska notować począł. Ta skrupulatna statystyka doprowadziła go do znajomości okresów czasu, w jakich się te zjawiska powtarzają; znalazł długość roku, okresy księżycowe, peryody zaćmień i czasy obiegu gwiazd ruchomych czyli planet.¹ — Taki stan rzeczy spotykamy w Chinach, Indyjach, Babilonii i Egipcie, i we wszystkich tych krajach najstarsze zapisane spostrzeżenia prowadzą na tę samą mniej-więcej datę, to jest na 27 wieków przed erą chrześcijańską. Fakta zebrane przez zmysły są; tłumaczenia ich rozumowego nie ma żadnego. Wprawdzie Makrobiusz w swym komentarzu do Cyceronowego Snu Scypiona przypisuje Egipcyanom wiadomość, że Wenus i Merkury krążą koło słońca i z niem koło ziemi; atoli, gdy znowu w Encyklopedyi Marcyana Capelli, gdzie o tém krążeniu tych dwóch planet jest mowa, żadnej o Egipcie nie znajdujemy wzmianki, trudno astronomowi pojąć za filologiem i wierzyć w tak zwany system egipski.

Nagromadzone za pomocą zmysłów przez tyle wieków fakta należało teraz podjąć rozumowi. Zmysły wykazały spoczynek ziemi, ruchomość ciał niebieskich. Należało więc zmiany w położeniu ciał niebieskich, czysto foronomicznie to jest bez względu na przyczynę, a tylko odnośnie do przestrzeni i czasu, wytłumaczyć według matematycznie oznaczyć się dających praw czy to perspektywicznego skrócenia, czy ubocznego (parallaktycznego) przesunięcia. Innemi słowy, pytanie, jakie rozum ludzki uzbrojony matematyką miał rozwiązać brzmiało: Jak w przestrzeni między niebem a ziemią muszą być ułożonemi ciała niebieskie ruchome i jak się poruszać winny, aby na spokojnie w miejscu stojącej ziemi zostający obserwator widzieć je mógł w danej chwili i z danego miejsca tak, jak się oczom jego ukazują na sklepieniu niebios? Zadanie jak widzimy nie łatwe, wymagające bystrości umysłu i dobrej znajomości jeometrii w najobszerniejszém tego słowa znaczeniu. Od rozwiązania tego zadania zależały wszystkie dalsze — zależy całe poznanie natury.

O to rozwiązanie pokusili się Grecy, a mianowicie najprzód filozofowie, potem jeometrowie i astronomowie greccy.

Filozofowie — a na ich czele stoi Pitagoras — zastanawiając

¹ Czasy obiegu planet dają się wywieść tylko ze spostrzeżeń indyjskich i są podobnie jak długość roku i peryody księżyca z greckimi zgodne. Zob. Briot „Etudes sur l'astronomie indienne. Paris 1862.”

nad t $\acute{e}$ m zadaniem odkryli zaraz słabą jego stron $\acute{e}$, to jest pojęcie fałszywe o ziemi, j $\acute{e}$ y kształcie i spoczynku, jako jedynie na złudzeniu wzroku oparte. — Pitagoras zat $\acute{e}$ m daje ziemi postać kuli wolno si $\acute{e}$ unoszącej i każe j $\acute{e}$ y krążyć koło jakiegoś centralnego w srodku świata znajdującego si $\acute{e}$ ognia, którego słońce jest tylko odbłaskiem, i to w ten spos $\acute{o}$ b, że co 24 godzin zwraca si $\acute{e}$ ziemia ku niemu tą samą stroną. To wyobrażenie o centralnym ogniu zrodziło si $\acute{e}$ z mniemania, że skoro idąc coraz dalej na południe ciagle ciepła przybywa, to wi $\acute{e}$ c tam gdzieś na południu musi by $\acute{c}$ wielki ogień. Gdy atoli podr $\acute{o$ że przekonały, że przeszedłszy pewną granicę, znowu ciepła ubywa, uczeń Pitagorasa Filolaus przeniósł centralny ogień mistrza, do wnętrza ziemi i tym sposobem z obiegu ziemi zrobił j $\acute{e}$ y wirowy obr $\acute{o}$ t 24 godzin trwający. Filolaus wi $\acute{e}$ c nauczał, że pozorny dzienny obr $\acute{o}$ t całego gwiazdzistego nieba jest skutkiem, a raczej odbiciem tylko wirowego obrotu ziemi.

Atoli pozostał jeszcze do wytłumaczenia ruch odwrotny od zachodu na wsch $\acute{o}$ d, jaki szczególniej dobrze widać na księżycu i słońcu, wytłumaczyć nieregularne i poplątane biegi planet, raz w jedn $\acute{e}$, drugi raz w drugą stron $\acute{e}$ idących, raz jaśniej, drugi raz słabiej świecących. Tych wszystkich kwestyj nie rozwiązali już filozofowie greccy. Plato, który jak wiadomo zakupił rękopisy pozostałe po Filolausie, i w jedn $\acute{e}$ m ze swych pism objaśnia bliżej wirowy ruch ziemi koło osi przez nią przechodzącej, uważa nieregularny bieg planet za pozorny tylko: bo w rzeczywistości, powiada on, bieg ten jest jednostajnym i odbywa si $\acute{e}$ po kołach. — Gdzie srodk i tych k $\acute{o}$ ł? gdzie słońce, gdzie ziemia i księżyc wzgl $\acute{e}$ dem tych k $\acute{o}$ ł si $\acute{e}$ znajdują? — Na te wszystkie pytania nie daje Plato odpowiedzi. Snadź dobrze pojął swoją nieudolność, bo stanowczo żąda, aby chcący poświęci $\acute{c}$ si $\acute{e}$ astronomii, dobrze wprz $\acute{o$ d wyuczył si $\acute{e}$ matematyki, i uważał cały bieg ci $\acute{a}$ ł niebieskich, a nie tylko sam ich wsch $\acute{o}$ d i zach $\acute{o}$ d.

Były wi $\acute{e}$ c, jak widzimy, w starożytn $\acute{e}$ j Grecyi, i dobrze odszukaną drogą do prawdy wiodącą i pierwsze na ni $\acute{e}$ y zrobione kroki. Atoli w tym kierunku poszedł tylko sam Arystarch dalej. Biorąc na uwag $\acute{e}$ najmniej skomplikowany ruch słońca, doszedł on i nauczał, że i ten jest tylko pozornym, że ziemia obiega naokoło słońca w ciagu roku po kole ukośnie wzgl $\acute{e}$ dem osi j $\acute{e}$ y ustawion $\acute{e}$ m.

Należało zat $\acute{e}$ m w zadaniu, o kt $\acute{o$ re chodzi, zmieni $\acute{c}$ warunki do ziemi si $\acute{e}$ odnoszące — skombinować ruchy ziemi ze sob $\acute{a}$ i z ruchami ci $\acute{a$ ł niebieskich.

Na to jednak nikt się nie odważył. — Przyznano kulistą postać ziemi, ale wzruszyć ją, było bluźnierstwem przeciw bogom. — Uznano potrzebę jeometrii, ale jeometrom z góry nakazano uważać ziemię za nieruchomy środek kulistego świata i wszystkim ciałom niebieskim nadać tylko ruchy koliste. Jeżeli zapytamy dla czego? odpowie nam Arystoteles — bo onto jest tą nauką od połowy czwartego wieku przed Chrystusem powagą najwyższą świata — że utrzymywać ruch ziemi jest rzeczą niedorzeczną i śmieszną, że świat musi być dokładnym, a ponieważ w jeometrii koło jest najdokładniejszą figurą, kula najdokładniejszą bryłą, więc wszystko w świecie musi mieć tę najdokładniejszą formę, i tylko ruch jednostajny — *uniformis* — może utrzymywać machinę świata. — Sofizmat ten trafia do przekonania ludzi, z biegiem czasu staje się jakby artykułem wiary wszystkich, nieraz i najdzielniejszych, umysłów, a poparty potem powagami całego świata, przybiera wrzekomy charakter prawdy, uświęconej i nie-naruszalnej.

Współczesny prawie Arystotelesowi Eudoxus stara się zaraz wytłumaczyć zjawiska za pomocą idealnych wielkich sklepień kulistych czyli sfer. Daje każdej z pięciu planet takich sfer cztery, słońcu i księżycowi po trzy, a doliczwszy do nich gwiazdzistą kulę nieba, usiłuje zapomocą dwudziestu siedmiu takich sfer w różny sposób się poruszających rozwiązać jeometrycznie wszystkie trudności. — Atoli ani on, ani Geminus, który liczbę sfer do trzydziestu czterech pomnożył, nie dochodzą do celu; sfery takie zjawisk jak należy nie tłumaczą.

Apolloniusz zaś w sto lat później żyjący, zamiast sfer wprowadził koła. Na ich obwodzie kazał się poruszać środkiem kół nowych czyli tak zwanych epicykłów, i na obwodzie tych epicykłów umieścił planety. Za pomocą takiej plecionki kół można już wytłumaczyć zjawisko dotąd najtrudniejsze do pojęcia, to jest: zatrzymywanie się planet w biegu i zmienianie kierunku tegoż. Teorya odpowiadała wymogom Arystotelesa, i zdawało się, że nie potrzeba już nic więcej, jak tylko te dla każdego ciała niebieskiego ruchomego przysposobione układy kół ułożyć na około środka ziemi, — dać im należyte wymiary i położenie względem równika. — To rzecz praktycznego jeometry-astroнома.

Jako taki ukazuje się w drugim wieku przed Chrystusem genialny Hipparch rodem z Nicei w Bitynii, największy praktyczny astronom starożytności. — Nie dotyka on wcale teoryi planet, ale zajmuje

się tylko słońcem i księżycem. Nie poprzestaje na statystycznych, że się tak wyrażę, datach poprzedników, ale sam obserwuje i co najważniejsza mierzy. Za dnia odnosi księżyc do słońca, w nocy gwiazdy do księżyca i tym sposobem, biorąc miejsca słońca za podstawę miejsce gwiazd, wykrywa nowy dotąd nieznany, wsteczny, pozorny ruch sklepienia nieba tak zwaną precessyą. Rozpoznaje nierówności w biegu słońca i księżyca, odroźnia bieg ich średni od nierówności, wyznacza bardzo przybliżenie odległość księżyca od ziemi, jego stosunkową wielkość i czas obiegu. Słowem, kładzie pierwsze fundamenta prawdziwie umiejętnej astronomii. Nie trzeba bowiem zapominać, że księżyc, którym się Hipparch zajmuje, istotnie koło ziemi krąży, a pozorny ruch słońca koło ziemi w ciągu roku jest odzwierciedleniem ruchu ziemi na około słońca. Stanowisko więc ziemi w obu tych przypadkach jest foronomicznie obojętne. Wszystko co o tych pracach Hipparcha wiemy, przechował nam Klaudyusz Ptolomeusz w swój *Μαθηματικὴ Συναξίς*, znanój powszechnie pod imieniem *Almagestu*. Ztąd też dowiadujemy się o powodach, dla których Hipparch nie tknął wcale teorii planet. Powodami temi były: brak dobrych spostrzeżeń i trudność wytłumaczenia ich biegu za pomocą Apolloniuszowskiego aparatu kół z ziemią w środku ¹. Tego zadania podjął się sam Ptolomeusz w drugim wieku po Chrystusie.

Rzadko kto z ludzi doznał za swą pracę i większych pochwał i większych nagan. Przez półtora tysiąca lat, niedający się — z powodu fałszywych Arystotelesowskich zasad — utrzymać i jemu samemu podejrzany system słoneczny uważano za astronomiczną ewanielią, której odstąpić było zbrodnią. Wszystko co w jego dziele stało, miano bezwzględnie za jego osobistą własność; czego tam nie było, nie miało, choćby najlepsze, prawa astronomicznego obywatelstwa. Astronomia: to Ptolomeusz, tak jak historia naturalna: to Arystoteles, prawo: to Justynian! — Przyszły czasy krytyki. — KOPERNIK a po nim Kepler wyrócili tron Ptolomeusza. Spostrzeżono, że co miano za jego własność, było własnością Hipparcha i innych; krzyknęto: zbieracz, plagiator, naukowy kłamca! — Ale dopiero za dni naszych należyce go oceniono. — KOPERNIK nigdy nie lekcewał swego przeciwnika. Owszem cenił wysoko jako obserwatora, uważał jako nauczyciela rachunku i konstrukcyi geometrycznej. Dość pod tym względem odczy-

¹ *Μαθηματικὴς Συναξίσεως βιβλίων θ, κεφαλλίων β.*

tać jego list do Wapowskiego o ruchu ósmej sfery, gdzie zbijając podejrzewania współczesnego sobie Wernera co do wiarygodności spostrzeżeń Ptolomeusza, z oburzeniem prawie powiada: że ktoby własnym tylko ufając zmysłom, spostrzeżeniom starożytnym odmawiał wiary, przed tym zaiste brama do nauki zamknięta, ten spoczywając w przy-sionku, snem chorowitych marzyć będzie o ruchu nieba.¹

W pierwszych ośmiu księgach *Almagestu* Ptolomeusz jest istotnie kompilatorem, ale z prostego powodu. Dzieło jego nie jest dziennikiem obserwacji astronomicznych, lecz jak wyraźnie powiada, książką do nauki, podręcznikiem astronomicznym. A że w tym podręczniku nie wszystkich autorów przytacza i tylko według swego zdania najlepsze spostrzeżenia wybiera, to go ani o plagiat, ani o chęć oszukania winić nie można.

Od dziewiątej dopiero księgi poczyną się własna jego teoria planet i cały jego system. Opierając się, nie jak pospolicie piszą, na obserwowanych czasach obiegu planet, ale na ogólnej geometrii zgodzie², kładzie Ptolomeusz Saturna najdalej od ziemi, po nim Jowisza, po nim Marsa, wszystkie trzy planety po za słońcem; — z téj strony słońca najprzód Wenus, potem Merkurego a najbliżej ziemi księżyc. Tak ustawiwszy planety, wyjaśnia ich biegi według przyjętych przez się zasad, za pomocą kół mimośrodowych, to jest środki swe nie w środku ziemi mających i epicyklów w sposób następujący. Koła mimośrodowe kładzie w płaszczyznach przez środek ziemi idących według potrzeby względem płaszczyzny koła słonecznego czyli ekliptyki pochylonych, ale tak, aby po za pas zwierzyńcowy na niebie nie przechodziły; natomiast obiegającym po nich epicyklom daje położenie równoległe do ekliptyki. Na epicyklach każe krążyć planetom, a gdzie mu to nie starczy do wytłumaczenia zjawisk, przybiera jeszcze jedno kółko. Otóż—o ile koło mimośrodowe mogło zastąpić eliptyczną koleją planety, i o ile epicykl mógł wyobrażać drogę ziemi, o tyle system Ptolomeusza mógł służyć do wyrachowania przybliżonego położenia planet; ale dalej! ani kroku. Z początku nie dostrzeżono tego, ale kiedy później, oprócz zatrzymywania się i cofania planet poznano inne nierówności ich biegu, poczęto mnożyć liczbę kół i kółeczek, ruszać środkami kół głównych i t. p., lecz to wszystko do zamierzonego nie doprowadzało

¹ N. COPERNICI Opera. Wydanie warszawskie str. 578.

² I. c. β43γ. θ. κςφ. α.

celu. Czuł Ptolomeusz sam, jak się o tém z drugiego rozdziału, księgi 13tej przekonać można, bardzo dobrze niedostatek swego systemu; czuł, że komplikacya taka, acz systematycznie z przyjętych zasad płynąca, nie odpowiada naturze wszędzie w swych działaniach jasnej i prostej; atoli na nie lepszego zdobyć się nie mogąc, uspokoił swe podejrzenia uwagą, że ludzie i tak o prostocie i pojedynczości nie mają jasnego i dobrego pojęcia, i co się jednemu zdaje być prostém, to drugiemu jest zawiłém. Zostawił on przeto innym wolną zupełnie drogę, a że jój przez tyle wieków nikt szukać nie będzie, o tém zapewne sam nigdy nie pomyślał.

Pięć po Ptolomeuszu idących wieków są wiekami najsmutniejszego upadku nie tylko astronomii, ale i nauk w ogóle. Komentatorów pełno, autora żadnego. Kulista u starożytnych ziemia przeszła znowu w pierwotną płaską tarczę; a jak sobie ruchy planet wyobrażano, świadczy na początku siódmego wieku piszący Izydor zwany Hispalensis ¹. „Wśród ciemnej nocy, pisze on, planety daleko od słońca oddalone nie widzą drogi przed sobą. Niepewne stają, namyślają się i cofają, aby drogę odszukać. W końcu ją znajdując, oglądają się czy to ich droga, i idą dalej.“

Arabowie wzięwszy w spadku naukę Greków, dosyć rychło postrzegli błędy Almagestu. Al-Baten, którego KOPERNIK zwyczajem swego wieku Mahometem Araceńskim zowie, poszedł śladem Hipparcha, zajął się spostrzeżeniami słońca i księżyca, a używając do tego narzędzi kolosalnej wielkości, poprawił w wielu punktach tablice astronomiczne. Atoli ani on, ani żaden z arabskich astronomów nie odstąpił na krok od systemu Ptolomeusza.

Niepewność i zamieszanie rosły coraz to więcej, stracono porządną rachubę czasu i wśród powszechniej ciemnoty w miejsce astronomii i jój pięknege rozumowego zadania, krzewiła się coraz silniej astrologia. Dość powiedzieć, że w r. 1179 wszyscy astrologowie tak arabscy, jak żydowscy i chrześcijańscy zapowiedzieli złączenie czyli zejście się na niebie wszystkich planet w roku 1186, a z tém złączeniem i koniec świata.

Nie zapobiegły temu stanowi rzeczy szlachetne usiłowania Alfonsa X. króla Kastylii, który w r. 1240 zwołałszy do Korduby astronomów wszystkich wyznań, celem poprawy astronomicznych Pto-

¹ Originum lib. III.

lomeusza tablic, na widok tak zawiłych rachunków, jakich system Ptolomeusza wymagał, zrozpaczony oświadczył: „że gdyby go był Bóg w dniu stworzenia do rady powołał, toby pewno niejedno lepiej i prościej było stworzoném“. ¹ Mimo wielkich kosztów rezultat pracy okazał się lichym, bo zasada była fałszywą. Należało z gruntu odbudować astronomią, ale zachodziło pytanie jak?

Jerzy Peurbach, młody wiedeński professor, a po nim współczesny KOPERNIKOWI Frakastor, sądząc, że jeometrya a w szczególności epicykle wszystkiemu winny, wrócili do zapomnianych już sfer Eudoxa, i pierwszy w ich zgrubieniu, drugi w pomnożeniu ich liczby aż do siedmdziesiąt sześciu szukali napróžno ratunku.

Z drugiej strony Jan Müller z Frankonii znany pod imieniem Regiomontana, Bernard Walter, Schoner i inni zamierzyli odnowić astronomią przez same tylko spostrzeżenia, wcale uświęconych wiekami zasad nie tykając. Praca ich w najlepszym razie obiecywała tylko chwilową poprawę tablic, podobną téj, jaką na krótki czas zrobili w dziesiątym wieku Al-Baten, Ibn-Junis i Geber.

Filozoficznego na zadanie poglądu nie było ani po jednej, ani po drugiej stronie, jedna i druga ugrzęzła w szczegółach, wprowadzie bardzo szacownych, ale do zbudowania całości nie wiele przydatnych.

Jeden tylko Mąż pojął zadanie jak należy. Jeden zrozumiał, że ani sama obserwacyj ścisłość, choćby jak najdokładniejsza, ani sama jeometryczna konstrukcyja choćby najdowcipniejsza, nic nie zdołają, ale, że tylko przewodnicząca obydwom myśl filozoficzna zdolną jest podnieść człowieka do poznania istotnej prawdy. Tym mężem był KOPERNIK.

Zamiłowany obserwator i biegły matematyk skoro tylko spostrzegł, że system Ptolomeusza nie jest prawdziwym, uciekł się do filozofii i postanowił sobie, jak się sam w liście do Ojca św. spowiada, przeczytać pisma wszystkich filozofów, jakieby tylko mógł dostać, badając, czy który z nich gdzie nie mówi o ruchach ciał niebieskich różnych od tych, o jakich pospolicie matematycy w szkole nauczają. W Cyceronie napotkał na małą wzmiankę o ruchu ziemi; bierze więc do rąk greckiego Plutarcha i tu już wyraźną Pitagorejczyków myśl

¹ „Si a principio creationis humanae Dei altissimi consiliis interfuissem, nonnulla melius ordinatiusque condita fuisse.“ ROM. SANCTIUS.

o podwójnym ruchu ziemi znajduje. Tę myśl filozoficzną, tak pogardliwie przez Arystotelesa odepchniętą, tuli KOPERNIK do swego łona, ucieka z nią w zacisze, żywi, roznieca i rozszerza. Oto proces téj zbawczej myśli, jak go częścią w opowiadaniu Rhetyka, częścią we wspomnionym co dopiero liście skreślony znajdujemy. Stosuje najprzód ruch wirowy ziemi do wytłumaczenia zjawisk codziennych na gwiazdzistém niebios sklepieniu, a potém bieg ziemi koło słońca do wytłumaczenia zjawisk w ciągu roku statecznie się pojawiających. Skombinowawszy oba te ruchy w ten sposób, iżby oś ziemi zostawała ciągle do siebie równoległą, i znalazłszy wszędzie najlepszą zgodę, nabiera otuchy do wytłumaczenia owego powolnego przez Hipparcha wykrytego wstecznego ruchu gwiazdzistego nieba, który się objawia poprzedzaniem punktów równonocnych. Tego z pitagorejskich dwóch ruchów ziemi wytłumaczyć nie można. Rozszerza więc pojęcie ruchomości ziemi, nadaje jéj osi powolny ruch na koło osi ekliptyki i oto ta wielka zagadka wieków foronomicznie rozwiązana. Zastósowania powyższe myśli pitagorejskich i rozwiązanie to, to trzy z najpiękniejszych liści tego wieńca, który wiecznie zielony zdoła i zdobić będzie skroń KOPERNIKA. To jego zasługa, której pierwszeństwa nikt mu nigdy wydrzeć nie zdoła.

Atoli nie tu koniec myśli. Z biegnącej dookoła słońca ziemi oglądany ruch planet wymaga całkiem innego ich układu jak jest w Ptolomeuszu. Ziemia jest kulą koło słońca krążąca, miałaby być planetą? A jeżeli tak jest, czemużby i inne planety krążyć koło słońca nie miały? Sprawdza tę myśl spostrzeżeniami, konstrukcją i rachunkiem. Oblicza, pierwszy z ludzi! czas obiegu planet nie koło ziemi lecz naokoło słońca, widzi jakie miejsce między czasami zajmuje czas obiegu ziemi, i oto w jednéj chwili przed oczyma jego duszy cudny rozwija się widok. Słońce w pośrodku a dookoła niego coraz to większemi kręgi biegą Merkury, Wenus, Ziemia, Mars, Jowisz i Saturn, sześć planet, zamknięte siódmą wielką kulą gwiazdzistego niebios sklepienia. Staje system planetarny, układ pełen harmonii i wdzięku, jakiego nikt z ludzi dotąd ani przeczuwał! Takie to jest to dzieło Wszchemocnego! *Tanta est haec Dei Optimi Maximi fabrica!* woła pełen uniesienia i ludziom podziwiać dzieło boskie każe.

To odkrycie, owoc długiego mozółu—*multa et longa observatione* jak sam Ojcu św. powiada, *tantae molis laborum*, jak pisze nam Rhetyk—to po Bogu, Dawcy wszelkich myśli dobrych, największa KOPERNIKA w astronomii zasługa! Nie poprzestaje on na wskazaniu sa-

mego porządku, w jakim planety krążą koło słońca, ale biorąc promień kulistej drogi ziemskiej za jednostkę miary, wyznacza ich stosunkową od słońca odległość, tłumaczy ich pozorne zatrzymywanie się, cofanie, przyspieszanie i zwalnianie biegu, rozplątuje ich pętlice; słowem, toruje wszędzie następcom swym drogę. Uwagi jego nie uchodzą choćby najpowolniejsze w naturze zmiany, i jak poprzednio zastanawiając się nad ruchami ziemi wykrył powolną okresową zmianę pochylności ekliptyki względem równika, tak badając ruch planet pierwszy dostrzegł zachodzące w położeniu ich punktów przysłonecznych odmiany.

Dał mu też za to Bóg, że tu znowu wyrazów Rhetyka użyję, w astronomii królestwo bez końca — *Regnum itaque in astronomia doctissimo Viro Domino praeceptoris meo Deus sine fine dedit* — i wiernego sługę swego uczynił dla wszystkich wieków wzorem cichój, skromnej, wytrwałej, filozoficznej pracy.

Jakby czarodziejską różyczką dotknięty rozum ludzki zbudził się ze snu wieki trwającego. Na nic się nie przydały wszystkie pokusy, któreby go jeszcze uspić były rade. Nowy Hipparch w osobie Tychona Brahe nagromadził środkami, jakich KOPERNIK nie miał pod ręką, nowe skarby dokładnych spostrzeżeń; Kepler dokładne starożytnych filozofów koła zmienił w jeszcze dokładniejsze elipsy, jednostajną dotąd chyżość znalazł zależną od promienia wodzącego, a tak uzupełniając pracę KOPERNIKA, wskazał ów dziwny przestrzenny związek między słońcem a ciałami koło niego obiegającymi zachodzący. Foronomiczne zadanie, jakie sobie człowiek w szóstym wieku przed Chrystusem postawił, w szesnastym po Chrystusie przez KOPERNIKA jak należy pojęte i uproszczone, w siedemnastym przez Keplera ostatecznie i tylko za pomocą pierwszego, jeometrycznie rozwiązane zostało.

Podobała się snadź Najmędrszemu ta wytrwała człowieka praca, skoro przychodzącemu do odpowiedzi na jak? nasunął zarazem i odpowiedź na pytanie dla czego? KOPERNIK pierwszy objawił myśl czystą o atrakcyi jako sile wspólnej ziemi, słońcu, księżycowi i wszystkim planetom.¹ Kepler wykrył związek łączący przestrzeń z czasem. Galileo, naukowy wynalazca teleskopu, zwaliwszy błędną Arystotelesa o ruchu naukę, stał się ojcem prawdziwej, bo rozumowej mechaniki.

¹ *Revolut.* lib. I cap. 9.

I oto po upływie niespełna półtora wieku Izaak Newton na podstawie pojęć i odkryć poprzednich kreśli w swych Matematycznych Zasadach przyrodniczych nauk, ową trzecią księgę „de Mundi systemate,” w której wychodząc z czterech prostych, dziś niestety często zapomnianych, filozoficznych prawideł, wykrywa prawa powszechnego wzajemnego przyciągania się ciał niebieskich i nie już foronomicznie tylko, ale dynamicznie to jest ze względem na przyczynę, rozwiązuje trudną zagadkę świata i dostrzeganych w nim ruchów.

Na rzuconych więc przez KOPERNIKA trwałych podwalinach Kepler, Newton, Laplace, Gauss i ich następcy wznoszą coraz wyżej sięgający budynek teoretycznej astronomii, sięgający daleko po za granice starożytnym znanego świata.

Jakąż to ogromną drogę przebiegła myśl człowieka w ciągu ostatnich trzech wieków!

Jeszcze r. 1540 piszący Rhetyk skarży się, że kiedy rachunek zaćmień sam jeden u pospolitych ludzi utrzymuje astronomią w poszanowaniu, to astronom nie w stanie dokładnie przepowiedzieć godziny i wielkości zaćmienia.¹ A w trzysta lat później, w roku 1844 Bessel nie już zaćmienie, ale nieznaną, nigdy niewidzianą gwiazdeczkę, około której musi krążyć Siriusz, a tak odległą, że od niej światło przynajmniej 16 lat drogi do ziemi potrzebuje, z zupełną pewnością przepowiada, i przepowiednia jego co do joty się iści.

Jeżeli zapytamy, czyja to zasługa? kto jest ten, co myśli ludzkiej tak żółwim krokiem dotąd się wlokącej, te orle przypiał skrzydła i po bezdennej świata przestrzeni bez obawy szwanku latać nauczył? — obie półkule ziemi dadzą nam jednozgodną odpowiedź: Polski Filozof — *Polish Philosopher!*

Tak jest filozof! Bo odkrycie systemu KOPERNIKA nie jest skutkiem prostej obserwacji, ale rezultatem jednej teoretycznej myśli o ruchomości ziemi² i zachodzącym w naturze prawie jedności.

I rzecz zaprawdę podziwienią godna! Kiedy wszystkie ludzkie powagi przez tyle wieków siły się aby tej myśli przeczyć, najpospo-

¹ *Narratio prima*. W wydaniu warszaw. str. 504.

² „Assumpsimus etiam quibusdam revolutionibus mobilem esse tellurem, quibus tamquam primario lapidi totam astrorum scientiam instruere nitimur.“ COPERNICUS *De Revolutionibus*, Ms. Notizianum, Lib. I. Cap. XII. Wyd. toruńskie str. 36.

litsze wahadło w rękę Foucaulta, wszystkie na niebie ręką Stwórcy rozsiane gwiazd miliony aberracją przez Bradleya odkrytą, zgodne oddają jój świadectwo. Czyż może być większym tryumf prawdy?

Ale aby się dobić tego tryumfu, potrzeba było oprócz rozumu jeszcze i serca i woli KOPERNIKA.

Serca pokornego, łagodnego, miłującego Boga, jako źródło najczystszej prawdy. Woli niezłomnej, wytrwałej i pracowitej.

Jakże piękną pod tym względem jest postać KOPERNIKA!

Pokorném sercem wyznaje on, co i kto go nauczył. Z jakąż łagodnością rozbięra zdania przeciwników — z jaką ufnością w pomoc bożą zabięra się do wyjawienia trudnej do pojęcia prawdy¹ — z jakimże nareszcie zapalem głosi ogrom i piękność dzieła rąk bożych — *Tanta nimirum est divina haec Optimi Maximi fabrica!*² — Ktokolwiek pod tym względem porówna Księgi o obrotach, z Wielką Ptolomeuszowską Składnią, uderzony zostanie tą wielką różnicą skromnego chrześcijańskiego filozofa od chępliwego pogańskiego mistrza.

Cóż mówić dopiero o téj żelaznej woli, co lat tyle poświęca nauce, aby ją osiąść wielostronnie i dla korzyści — nie własnej — ale tego zastósować społeczeństwa, wśród którego żyć mu przyjdzie? Co o owęj — jak ją Rhetyk nazywa — heroicznej odwadze przebicia się przez grubą sieć cyfer i konstrukcyj, jaka mu z ruchomęj ziemi przeskadza dojrzeć harmonicznej budowy świata. Zaiste mógł KOPERNIK poprzestać na rzuceniu tylko na papier swych widoków i tym sposobem zabezpieczyć sobie prawo pierwszeństwa, resztę zostawiając drugim: ale mąż takięj jak on woli, nie boi się pracy i całe jój życie poświęca.

* * *

Młodzi prac naszych towarzysze! Przed chwilą złożyliśmy dzięki Wszechmocnemu za objawioną nam przez KOPERNIKA wielkość i

¹ „Tentabo, favente Deo, sine quo nihil possumus, latius de his inquirere...” *De Revol.* lib. I. Proemium. — „Favente Deo, ipso Sole clariora faciemus, mathematicam saltem artem non ignorantibus.” *Ibidem* lib. I. cap. X.

² *Ibidem* lib. I. Cap. X.

harmonią dzieł swoich; dziękowaliśmy, że przezeń opromienił tę starą Jagiellońską szkołę nigdy niespożytym blaskiem. Cóż dalej czynić mamy? Potęgę rozumu — jeniusz! daje tylko Bóg swoim wybrancom, ale w mocy każdego z nas jest serce i wola nasza. Kształcemyż je tak, jak je kształcił KOPERNIK, umiłujmy prawdę tak, jak on ją umiłował, a staniemy się z pewnością godnymi uczestnikami téj chwały, jaką Ojczyznę naszą i tę naszą *Almam Matrem* okrył wielki Instaurator Astronomii.

Filozofowi Polskiemu Chwała i Cześć!

DODATKI.

I.

Wyciąg z księgi wpisowój uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego.

(Metricae Studiosorum Pars I. fol. 381.)

~~~~~
In Rectoratu nono venerabilis viri Magistri Matthiae de Cobilino
Sacrae Theologiae Professoris lectoris ordinarii eiusdem, Commutatione
hyemali hii sunt intitulati Anno D. 1491.

Nicolaus de Melzinnen.
Petrus Laurencii de Cracovia.
Georgius Stanislai de Dambrowa.
Andreas Martini de Siradia.
Johannes Johannis de Lincz.
Petrus Petri de Schmichen.
Paulus Simonis de Wulferczansen.
Rudolphus Rudolphi de Glaris.
Andreas Egidii de Schebnycia.
Jacobus Johannis de Cracovia.
Christoforus Nicolai de Zagano.
Mathias Jacobi de Thorun.
Johannes Leonardi de Slopna.
Stephanus Ladislai de Podmanyn.
Johannes Johannis de Bistricia.

Johannes Johannis de Caschovia.
 Cristinus Nicolai de Wakstat.
 Stanislaus Hannus Scholez de Cracovia.
 Ignacius Georgii de Balerg.
 Petrus Vincencii de Stralen.
 Johannes Gregorii de Stralen.
 Michael Cristini de Zawalewo.
 Adam Petri de Stralen.
 Mathias Johannis de Magnoschewo.
 Petrus Pauli Olsthinszky.
 Joseph Johannis de Stampow.
 Stanislaus Johannis de Gdano.
 Stanislaus Alexandri de Wyeliczka.
 Andreas Johannis de Ponyeczko.
 Johannes Johannis de Dobrzicze.
 Andreas Johannis de Sobolowo.
 NICOLAUS NICOLAI de THURONIA.
 Johannes Stanislai de Cyrzszko.
 Georgius Nicolai de Lapispatagk.
 Johannes Johannis de Grebow.
 Johannes Stanislai de Sambor.
 Baltazar Johannis de Nova Domo.
 Dominicus Johannis de Wratislavia.
 Stanislaus Johannis de Sulkow.
 Johannes Johannis albi Sartoris.
 Thomas Thomae de Waczka.
 Albertus Mathiae de Swaroczino.
 Georgius Egidii Mimer de Schebnycia.
 Andreas Martini de Wroczimowicze.
 Antonius Cherisher Michaelis.
 Michael Johannis de Transsilvania.
 Thomas Laurentii de Hust.
 Barnabas Petri de Lipa.
 ANDREAS NICOLAI de THORUN.
 Nicolaus Stanislai Podczachy.
 Johannes Mathiae de Bentsch.
 Vincencius Ulrici de Greyffinbergk.
 Johannes Johannis de Zoravia.
 Cunradus Johannis de Curia Regnitz.

Henricus Henrici de Thorun.
 Petrus Johannis de Basilea.
 Mathias Georgii de Swadnycz.
 Stephanus Johannis de Ratispona.
 Petrus Johannis de Reszel.
 Thomas Mathiae de Elbing.
 Jacobus Georgii de Thorun.
 Martinus Johannis de Reszel.
 Mathias Nicolai de Fraustat.
 Albertus Conradi de Pernyk.
 Nicolaus Michaelis de Gosthin.
 Nicolaus Stanislai de Kazimiria.
 Bernardus Gerhardi de Nagolth.
 Simon Johannis de Pnyewy.

II.

Spis Professorów i Docentów Wydziału filozoficznego Uni- wersytetu Jagiellońskiego, którzy wykładali w latach 1491/2 do 1494/5 włącznie.

(Liber diligentiarum fol. 20 — 35.)

a) *Collegae Majores.*

Mathias de Cobilino.
 Johannes Sacranus de Oświęcim.
 Petrus de Zambrzez.
 Johannes de Glogovia majori.
 Martinus de Cracovia.
 Albertus de Brudzewo.
 Stanislaus de Cracovia licentiatus in Medicinis.
 Nicolaus de Pilica.
 Albertus de Pniewy.
 Jacobus de Gostynin.
 Bernhardus de Biskupie.
 Stanislaus Biel de Nova Civitate ad Premisliam.
 Johannes de Sommerfeld.
 Michaël de majori Bystrzykow, dictus Parisiensis.

b) *Collegae Minores.*

Martinus de Ośnica.
 Johannes de Gromadzice.
 Johannes de Michałów.
 Paulus de Zakliczewo.
 Johannes de Leśnica.
 Stanislaus de Górka.
 Stanislaus de Olkusz.
 Albertus de Szamotuły.
 Nicolaus Mikosz de Cracovia.
 Michaël de Vratislavia.
 Simon de Sierpcz.
 Johannes de Premislia.

c) *Extranei de facultate.*

Johannes de Słupy.
 Johannes de Szadek.
 Leonardus de Cracovia alias de Dobczyce.
 Jacobus de Szydłów.
 Vitus de Bruna.
 Michaël de Waradino.
 Thomas de Obiedzino alias de Castro.
 Laurentius de Novoforo.
 Martinus de Tarnowiec, dictus Kulab.
 Martinus Behm de Olkusz.
 Jacobus de Hża.
 Johannes de Glogovia (Junior).
 Albertus de Swodyszewice.

d) *Extranei simplices.*

Thomas de Zoravia.
 Martinus de Szamotuły.
 Erasmus de Cracovia.
 Johaunes Salomonis de Cracovia.
 Christophorus de Glatz.
 Bartholomeus de Oraczów.

Jacobus de Szadek.
Joannes Aurifabri de Cracovia.
Johannes Lunasz de Cracovia.
Bartholomeus de Lipnica.
Adam de Łowicz.
Stanislaus de Obolec.
Emericus de Pruna Theutonicali.
Stanislaus Malek de Kleparz.
Albertus de Piotrków.
Martinus de Glogovia.
Nicolaus de Łabiszyn.
Stanislaus de Cracovia.
Michaël de Nova Civitate.
Petrus Tomicki.
Nicolaus de Vratislavia.
Martinus de Wieluń.
Caspar de Nissa.
Dr. Paulus de Zalesie.
Georgius de Terencz.
Michaël de Leopoli.
Mathias de Łazy.
Georgius de Zittavia.
Laurentius de Oleśnica.
Jacobus de Erdzieszów.
Petrus de Chotkowo.
Martinus de Seeburg.
Nicolaus Czepel.
Andreas de Cieszyn.
Valentinus de Grimberg.
Petrus de Cracovia.

Sprostowania i uzupełnienia do Żywota Kopernika.

- Str. 4 w. 2 od góry, zamiast: miasto, winno być: miasta.
- Str. 12 w. 19 od góry winno być: Bernarda z Miniszewa kanonika warszawskiego, Bernarda Wapowskiego z Radochonic, Jakóba z Erdzieszowa i Stanisława Borka kanoników krakowskich, jak niemniej wielu potem wsławionych doktorów medycyny i prawa. Erazm Ciołek biskup plocki już wtedy Uniwersytet opuścił, i wiadomość podana w *Liber promotio-num* (MUCZK. str. 117) jest mylną.
- Str. 12 w. 5 od dołu, przypis 3ci winien brzmieć: W XVII wieku pierwszy STAROWOLSKI w swój Setni (wyd. 1627) uczynił Jakóba z Kobyłina (*Cobilinius, qui Astrolabii declarationem scripsit*) współuczniem KOPERNIKA, i wiadomość tę powtarzają wszyscy biografowie. Tymczasem, jak świadczy księga wpisowa (*Mettricae Studiosorum Pars I*) takiego imienia ucznia wcale tu nie było. Książkę p. t. *Astrolabii declaratio* napisał JAKÓB KOEBELIUS pisarz i drukarz miasta Oppenheim nad Renem. Pierwsze jój wydanie wyszło w Moguncyi w r. 1535.
- Str. 17 w. 18 od góry, dodać: Stobnerowską katedrę astronomii zajmował wtedy już od lat trzech Mikołaj z Wieliczki, jeden z uczniów Brudzewskiego, cierpiący i niedługo potem (d. 20 Kwietnia 1510 r.) zmarły. Nie ma jednak najmniejszego śladu, iżby o tę katedrę, zresztą lichu uposażoną, ubiegał się kiedy KOPERNIK. Tu on odnawia i t. d., jak w tekście.
- Str. 21 w. 10 od góry, zamiast: roku 1513, winno być: 1531.
- Str. 21 w. 11 od góry, zamiast: do biskupa, winno być: do Tomickiego biskupa.
- Str. 21 w. 13 od góry, zamiast: Starowolski, winno być: Brosciusz.
- Str. 35 w. 2 od góry, zamiast: kulistój, winno być: kolistój.
- Str. 43 w. 9 od góry, nazwisko: Albertus de Piotrków wykreślić; albowiem z zapisków Marcina z Olkusza w *Almanach nova Stoefflerini 1499 a.* (Bibl. Uniw. Jag. Math. Nr. 1861) okazuje się, że Piotrkowitą zwano Wojciecha ze Swodziszewic, który za czasów pobytu tutaj KOPERNIKA postąpił na drugi stopień nauczycielstwa i jako *Extraneus de facultate* już jest podany na str. 42 w. 8 od dołu.
-

III.

Wykazy lekczy odbywanych na Wydziale filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1491/2 do 1494/5 włącznie.

(Liber diligentiarum fol. 20—35.)

1. Tabula lectionum susceptarum et ordinarie receptarum per magistros commutatione hiemali, sub decanatu secundo Magistri Johannis de Ossvanczim Sacrae Theologiae Baccalarii formati, Anno Domini 1491.

(Horae)	14	15	16 Exercitia	17	18	19 Exercitia	20	21	22 Exercitia	(Lectoria)
	Thomas de Zoravia: de scientia orbis non legit	Stanisl. Ilkusz: Aritmeticam	Joh. Gromaczky: Novae logicae		Nicolaus Pileza: Posteriorum	Johannes de Michalow: secundae partis	Leonardus de Cracovia: Euclidem	Nicolaus de Cracovia: Physicorum	Michael de Varadino: Elenchorum	Platonis
	Johannes de Glogovia Junior: Tractatum non legit ¹	Albertus de Pnyevy: Economicorum et sphaeram	Jacobus de Gostynin: veteris artis		Martinus de Tarnowiecz: Physicorum	Johannes de Glogovia: de anima	Johannes de Cracovia: Ganfredum	Medicus	Decanus	Theologorum
		Paulus de Slocziczow: Georgicorum	Martinus de Cracovia: meterorum		Thomas de Obiedzino: sextum tractatum	Nicolaus de Pilcza: Donati	Joh. Premisla: Alcabitium	Jacobus de Gostynin: de causis	Joh. de Slupy: parvorum logicalium	Ptolomei
	M. Stanisl. de Cracovia: exercitium metaphysicae ²	Licentiatius in Medicina: de Fastis	Stanisl. Byel: Topicorum		parva naturalia	Martinus de Ossnicza: secundae partis	Joh. de Sadek: Boetium de consolatione	Johannes de Lessnicza: in grammatica	Albertus de Pnyevy: parvorum logicalium	Maronis
	M. Stanislaus Biel: perspectivam	Jacobus de Sidlow: de qualitatibus	Mathias de Cobilino: de generatione		Bartolom. de Oraczow: de coelo	Johannes Aurifabri: de coelo ⁴	Mathias de Cobilino: Politicorum	Vitus de Bruna: Bucolica	Bernhardus de Byskupie: Ethicorum	Socratis
	Martinus de Samotuli: Topicorum	Johannes Salomonis: Ethicorum	Albertus de Brudzew: Novae logicae		Jacob. de Sadek: veteris artis	Stanislaus de Gorky: Donati	Joh. de Zomerfelt: in retorica	Bartolom. de Lipnicza: parva logicalia	Leonardus de Cracovia: Metaphysicam	Aristotelis
	Erasmus de Cracovia: de generatione	Christophorus de Gloez: de anima	Michael Parisiensis: veteris artis		Martinus de Ilkus: Elenchorum	Licentiatius: parva naturalia	Laurentius de Novo foro: de intentionibus ⁵	Albertus de Svodziszovicze: Priorum		Prope valvam

¹) Resignavit Magistro Gromaczky. ²) Non legit. ³) Sic, loco Zakliczow. ⁴) Sed continuavit alter. ⁵) Sed non legit.

2. Tabula lectionum per magistros receptarum estivali commutatione, in decanatu Magistri Bernhardi de Byskupye Baccalarii in medicinis,
Anno Domini 1492.

(Horae) 9	10	11	12 Exercitia	15	16 Exercitia	17	18	19	20	(Lectoria)
Jacobus de Sydlo: Tractatus P. H. ¹	Stanisl. Hilkuſch: de anima, per alium	Albertus Pnyvy: priorum	Jacobus Gostynyn: novae logice	Martinus de Tharnovycz: physicorum continuavit	Johannes Schomerfelth: de anima	Stanisl. Byel: priorum	Jacobus Gostynyn: elenchorum	Medicus	Decanus	Theologorum
	Joh. Gromaczky: veteris artis	Stanisl. de Cracovia: Valerianum Maximum	Martinus de Cracovia: de generatione		Albertus Pnyevy: secundae partis	Erasmus de Cracovia: metherrorum	Martinus Osnycza: politicorum	Martinus de Glogovia: Georgica	Barthol. Lypnicza: parvorum logicalium	Maronis
	Johannes de Premisla: perspectivam	Paulus Zacliczew: Eneidos	Nicolaus Pylcza: de coelo	Stanisl. Obolecz: musicam choralem non legit	Johannes de Slupcza: secunde partis	Johannes Szadek: novam rhetoricam	Albertus de Pyotrkow: Topicorum	Nicolaus Pylcza: parva naturalia	Thomas de Castro: Elenchorum, non exercitavit complete	Ptolomei
	Martinus Schamotuli: Arismetricam et musicam	Mathias Cobylyno: physicorum	Stanisl. Byel: veteris artis		Mathias de Cobylyno: parvorum naturalium	Nicolaus de Cracovia: metaphysice	Gromaczky: in astrologia non legit	Johannes Zommerfelth: Augustinum Datum	Albertus de Szamotuli: topicorum	Socratis
	Michael Bystrikow: de coelo	Erasmus de Cracovia: Epistolas Ovidii	Albertus de Brudzew: metherrorum	Mr. Emericus: 5tum et 6tum tractatum P. H. ¹	Leonardus de Cracovia: de anima	Michael de Varadino: parvulum philosophiae	Vitus de Bruna: parva logicalia	Stan. de Gorky: Ganfredum	Joh. de Glogovia: parva logicalia	Aristotelis
	Adam de Lovycz: de ente et de essentia		Martinus de Hilkuſch: veteris artis	Stanisl. de Cracovia Buccolica	Johannes Lesnycza: Donati		Johannes de Mychalow: de generatione	Leonardus de Cracovia: Ethicorum	Jacobus de Schadek: Metaphysicam	Platonis
					Stanisl. de Cracovia licentiatuſ: Donati	Stanisl. de Cleparz: modos servandi Josse (?)		Nicolaus de Labyschyn: de scientia orbis		Prope valvam

¹) Petri Hispalensis,

3. Ordo lectionum continuatarum per magistros Anno Domini millesimi quadringentesimi nonagesimi secundi,¹ commutatione hiemali,
in decanatu Magistri Stanislai Byel de Novacivitate.

(Horae)	14	15	16	17	18	19	20	21	22	(Lectoria)
	M. Martinus de Wyelyun: parva naturalia	M. Adam de Llowycz: Ovidii Tristium	M. Simon de Szyepcz: exer- citium novae logicae		M. Emericus: methororum	M. Joh. de Mychalow de generatione	M. Joh. de Schydlow: de generatione		Mr. Joh. de Cracovia: exercitium elenchorum	Platonis
	M. Vitus de Bruna: tractatum P. Hispani	M. Caspar de Nissa: Boecium de consolatione philosophiae	M. Joh. de Glogovia: exercitium veteris artis			M. Jacobus de Gostynyn: exercitium de anima	M. Martinus de Tharnowycz: Posteriorum	Medicus	Decanus	Theologorum
	M. Martinus de Schamothuli: Elenchorum	M. Paulus de Zakliczew: Eneida	M. Joh. Gro- maczky: novae logicae exercitium		M. Stanisl. de Cracovia: de coelo et mundo	M. Joh. de Slupye: exercitium Donati	M. Joh. Gro- maczky: Kalen- darium Joh. de Monte regio.	M. Jacob. de Gostynyn: de origine animae	M. Leonard. de Cracovia: exer- citium parvorum logicalium	Ptolomei
	M. Stanisl. Medicinae licen- tius: Valer. Maximum	M. Albertus Schamotuli: de anima	M. Bernardus de Byskupy: de coelo et mun- do exercitium		M. Martinus de Ilkusch: perspectivam	M. Joh. de Lyeschnicza: exercitium se- cundae partis	M. Martinus Osnycza: Priorum	M. Michael Parisiensis: Officia Ciceronis	M. Albertus de Pnyevy: Ethicorum	Maronis
	M. Albertus Pnyevy: Theo- ricas planeta- rum	M. Nicolaus de Cracovia: veteris artis	M. Mathias de Cobilino: methororum		M. Nicol. La- byschyn: Aris- metricam et musicam	M. Stanisl. de Gorka: exerci- tium secundae partis	M. Bernardus Byskupy: Ta- bularum resolutas	M. Mathias de Cobilino: Physi- corum conti- nuavit	M. Michael de Varadino: Topicorum	Socratis
	M. Laurentius de Novo foro: de ente et essentia	M. Nicolaus Pyleza: Ethicorum	M. Albertus Brudzew: par- vorum natu- ralium		M. Bartol. de Llypnicza: Euclidem	M. Nicolaus de Pyleza: Donati exercitium	M. Joh. de Somerfelt: Tullium de amicitia	M. Michael de Vratislavia: parva logicalia	M. Joh. Scha- dek: parvorum logicalium	Aristotelis
		M. Stanislaus de Cleparz: Ganfredum			M. Jacobus de Schadek: methororum	M. Joh. de Premyslia: exercitium secundae partis	M. Bartolom. de Oraczow: Topicorum	Alb. de Szo- dzyszevycz: Physicorum		Prope valvam

¹) Sic.

4. Tabula lectionum per magistros receptarum estivali commutatione, in decanatu Magistri Pauli de Zaklyczew,
Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio.

(Horae) 10	11	12		15	16	17	18	19	20	(Lectoria)
Simon: Theoricas	Stanislaus de Kleparz: Euclidem	Nicolaus de Cracovia: veteris artis		Michael de Nova civitate: de ente et essentia	Joh. de Lesz- nycza: parvo- rum naturalium	Martinus de Ylkusz: Metherorum	M. Georgius de Zittavia: Politicorum	M. Joh. Lesznycza: Economicorum	Erasmus: Topicorum	Platonis
	Nicolaus Labyszyn: Perspectivam	M. Erasmus Topicorum:			M. Vitus: secundae partis					Prope valvam
M. Byel: de anima. — Ora- czew pro eo legit	Jacobus de Szadek: Ethicorum ¹	A. Brudzew: de coelo		Thomyczky: parvulum philosophiae	M. Laurentius de Novo foro: de anima exercitium ⁴	Zomerfelt: Franciscum Nigrum	M. Caspar de Nissa: Fastorum	Joh. de Slupy: tractatus P. H. ⁵	Stanisl. Byel: parva logicalia. Michael pro eo	Aristotelis
Mathias de Cobylyno: Economicorum	Jacobus de Szydlow: de coelo	Pylcza: Metherorum ²		Stanisl. de Ilkusz: Arismetricam et musicam ³	M. Michael de Varadino: de anima exer- citium	Bernhardus: Eclipses	M. Szadek: de Ponto Ovidium	Gromaczky: Grammaticam	Joh. de Cra- covia: Elenchorum	Socratis
M. Stanisl. de Cracovia: Topicorum	Joh. de Micha- lovo: Posteriorum	M. Bernardus: de generatione		M. Albertus de Svodzyszowice: continuat phi- sicornum	M. Martinus de Osznycza: exercitium Donati	M. Georgius de Trancz: de consolatione Boecium	Michael de Vratislavia: de generatione	M. Michael de Parisiis: Elenchorum	Mathias de Cobilino: parvorum logicalium	Maronis
M. Albertus de Szamotuli: Astrologiam		Joh. de Pre- myslia: veteris artis			Doctor Zale- szye: secundae partis (?) pro eo exercitavit	M. Martinus Kulab: Priorum	Martinus de Szamothuli: Ganfredum	Stanislaus de Gorky: veteris artis	M. Jacobus de Gostynin: Metherorum	Ptolomei
M. Albertus de Pnyewy: parva naturalia		Glogovita: novae logicae		Nicolaus de Wratislavia: Bucolica	Albertus Pnye- vy: Donati	M. Thomas: Physicornum	M. Bartolomeus de Oraczow: Metaphysicam	Medicus	Decanus	Theologorum

¹) Cunradus continuat. ²) Kulap exercitavit pro eo. ³) M. Martinus de Ilkusz pro isto legit. ⁴) Sed alius saepius exercitavit. ⁵) Petri Hispalensis.

5. Tabula lectionum et exercitiorum per magistros receptorum comutatione hiemali, in decanatu Magistri Mathiae de Cobilino.
Anno Domini 1493.

(Horae)	14	15	16	17	18	19	20	21	22	(Lectoria)
	M. Albertus de Pnyevy: Perspectivam	M. Michael de Vratislavia: Resolutas ³	M. Johannes Michalovsky: veteris artis		Martinus de Tarnovyecz: lecturam metaphysicae	M. Johannes de Glogovia: exercitium de anima	M. Nicolaus Pylcza: lecturam parvorum naturalium	Medicus	M. Mathias de Cobilino Decanus: Physicorum	Theologorum
	M. Michael de Leopoli: lecturam veteris artis	M. Paulus Zakliczow: in poesi	M. Bernhardus de Biskupye: veteris artis		M. Martinus de Laszy: continuat physicorum	M. Johannes de Slup: secundae partis	M. Bernhardus de Biskupye: de coelo	M. Jacobus Gostinin: parvorum naturalium	M. Georgius de Zitavia: Ethicorum	Ptolomei
	M. Nicolaus de Labischin: Teoricas	M. Jacobus Sidlow: lecturam de anima	Parisiensis: novae logicae		M. Emericus de Pruna: continuat Ethicorum	M. Jacobus de Gostinin: de anima	M. Martinus de Osnicza: phisicorum	M. Johannes Gromaczky: continuat Priscianum		Maronis
	M. Martinus de Ilkusch: Kalendarium Magistri Johannis ¹	M. Nicolaus de Cracovia: Elenchorum				M. Albertus de Pnyevy: exercitium metherrorum	M. Johannes de Premisla: Cirometralem ⁴	M. Johannes Lunasch de Cracovia: Priorum		Socratis
	M. Erasmus de Cracovia: tractatus P. H. ²	M. Laurentius de Novo foro: Priorum	Brudzew: de generatione			M. Stanislaus de Gorka: secundae partis	M. Johannes Somerfelt: Epistolas Senecae ad Lucilium	M. Stanislaus de Gorka: Politicorum		Aristotelis
		M. Stanislaus de Cleparz: Arithmetica et musicam	M. Vitus: veteris artis			M. Stanislaus Byel: de coelo	M. Bartholomeus Lipnicza: Ganfredum	M. Simon de Seprc: de anima	M. Nicolaus de Labisin: metaphysicae	Prope valvam
			M. Michael de Varadino: exercitium novae logicae			M. Petrus Zambrecz: parvorum naturalium	M. Albertus Zwodzischowicze: Topicorum	M. Albertus de Samothuli: in Astrologia	M. Laurentius de Olzna: parvorum logicalium	Platonis

¹) scilicet: Regiomontani. ²) i. e. Petri Hispalensis. ³) i. e. Tabulas resolutas. ⁴) sc. Computum cirometralem.

6. Tabula lectionum et exercitiorum per magistros susceptorum commutatione estivali sub Anno Domini 1494,
in decanatu Magistri Jacobi de Schydlow.

(Horae) 9	10	11	12	15	16	17	18	19	20	(Lectoria)
M. Mathias de Cobilino: Tractatus P. H. ¹	M. Martinus de Schamotuli: parvorum naturalium	M. Albertus de Pnyevy: lecturam de anima	M. Johannes de Glogovia: exercitium veteris artis	M. Mathias de Laszy: Arismetricam et musicam	M. Albertus de Pnyevy: exercitium de anima	M. Jacobus de Gostynin: elenchorum	M. Johannes de Slupy: Ganfredi	Medicus	M. Jacobus de Schydlow Decanus: Exercitium physicorum	Theologorum
	M. Nicolaus Pyleza: lecturam physicorum	M. Paulus de Saclyczow: Fastorum	M. Mathias de Cobilino: exercitium de generatione	M. Emericus: Ethicorum	M. Bernardus de Byskupye: exercitium secundae partis	M. Johannes Sommerfelth: in oratoria	M. Michael de Vratislavia: metherorum	M. Martinus de Osznycza: continuavit physicorum	M. Michael de Varadino: exercitium metaphysicae	Ptolomei
	M. Bernhardus de Byskupye: veteris artis	M. Johannes de Michalow: Priorum	M. Johannes de Premisla: exercitium de coelo	M. Jacobus de Erzyeszow: parvulum philosophiae	M. Johannes Gromaczyky: exercitium Donati	M. Martinus de Tharnovycz: Topicorum	M. Parisiensis: de generatione	M. Michael de Nova civitate: parvorum logicalium	M. Stanislaus Byel: exercitium topicorum	Maronis
	M. Martinus de Ilkusch: de coelo	M. Nicolaus Labyszyn: Metaphysicam	M. Vitus: exercitium parvorum naturalium		M. Petrus de Cothkow: ² exercitium metherorum		M. Georgius de Zitavia: Politicorum	M. Stanislaus Gorka: posteriorum	M. Nicolaus de Cracovia: exercitium parvorum logicalium	Prope valvam
	M. Albertus de Schamotuli: in astrologia		M. Johannes de Lesznycza: exercitium novae logicae			M. Stanislaus de Ilkusz: Sphaeram materialem ³	M. Simon de Syeprecz: Tabulas resolutas			Platonis

¹) i. e. Petri Hispalensis. ²) de Choŭtkowo (Liber promotionum pag. 110). ³) incepit feria quarta ante Viti. — Adnotata: Propter refingendam et amplificandam Collegium Majus, duobus annis ante incendio corruptum, lectoria Socratis et Aristotelis relinqui debu erunt. In perrupta pariete lectorii Socratis thesaurum die 24 Junii 1494 inventum, satis constat. K.

7. Ordo lectionum et exercitiorum continuatorum per magistros Anno Domini 1495 commutatione hiemali¹,
in decanatu Magistri Johannis Sommerfelth.

(Horae)	14	15	16	17	18	19	20	21	22	(Lectoria)
	M. Johannes Mychalowsky: Tractatus Petri His.	M. Martinus de Schamotuli: Ganfredum	M. Johannes de Glogovia: Exercitium novae logicae		M. Martinus de Tarnowicz: de generatione	M. Jacobus de Gostynin: de anima exercitium	M. Albertus de Pnyewy: veteris artis	Medicus	Decanus: exercitium physicorum	Theologorum
	M. Bernhardus de Byskupi: Posteriorum	M. Nicolaus de Cracovia: in oratoria	M. Czepel: Exercitium elenchorum		M. Emericus: Methororum	M. Stanislaus de Ylkusch: Topicorum exercitium	M. Johannes de Slupi: de anima	M. Stanislaus de Cracovia: parva logicalia	M. Jacobus de Schadek: Exercitium de coelo	Ptolomei
	M. Nicolaus de Pyleza: Physicorum continuavit	M. Mathias de Cobilino: Yconomicorum	M. Albertus de Pnyewy: Exercitium veteris artis		M. Thomas: De coelo et mundo	M. Mathias de Cobilino: secundae partis exercitium	M. Paulus de Zakliczow: Nihil	M. Stanislaus de Ylkusch: Theoricas planetarum	M. Stanislaus Byel: Exercitium ethicorum	Maronis
		M. Martinus de Ylkusch: Parvorum naturalium	M. Paulus de Zakliczow: Exercitium de generatione		M. Stanislaus de Cleparz: Euclidem	M. Johannes de Leschnicza: Exercitium Donati	M. Albertus de Schamotuli: Ptolomeum	M. Michal de Vratislavia: Priorum	M. Michael de Varadino: Parvorum logicalium exercit.	Platonis
	M. Martinus de Zeburck: Arismetriae et musicae	M. Michael de Leopoli: Nihil			M. Mathias de Laza: Politicorum	M. Bernhardus de Byskupi: Exercitium parvorum natural.	M. Stanislaus de Gorka: Elenchorum	M. Michael Parisiensis: Physiæcorum	M. Andreas de Theschin: Exercitium methororum	Prope valvam

¹⁾ scilicet: 1494/5.

8. Ordo lectionum et exercitiorum continuatorum per magistros Anno Domini 1495 commutatione estivali,
in decanatu Magistri Stanislai de Ilkusch.

(Horae) 9	10	11	12	15	16	17	18	19	20	(Lectoria)
M. Johannes de Glogovia: Tractatus P. H. ¹	M. Martinus de Ilkusz: de anima	M. Michael Parisiensis: Continuabat physicorum	M. Albertus de Pnyevy: Novae logicae exercitium	M. Martinus de Tharnovycz: Ethicorum	M. Stanisl. de Gorky: Exercitium secundae partis	M. Andreas de Teschen: parva logicalia	M. Vitus: Priorum per Magistrum Paulum subordinat.	Medicus	Decanus: Physicorum	Theologorum
M Simon de Syeprz: Perspectivam	M. Michael de Nova civitate: Metherrorum ²	M. Johannes Gromaczky: Elenchorum	M. Jacobus de Gostynyn: Parvorum naturalium		M. Johannes de Slupy: Exercitium Donati	M. Petrus de Cracovia: posteriorum ⁴	Bartholomeus de Oraczow: Euclidem pro Czepel	M. Jacobus de Schydlow: Topicorum	M. Johannes de Glogovia: exercitium parvorum logicalium	Ptolomei
M. de Schamotuli: de ente et essentia	M. Johannes Michalowsky: veteris artis	M. Stanislaus Byel: lecturam de generatione	M. Mathias de Cobilino: veteris artis	M.... de Pruna Theutonicali: politicorum	M. Bernhardus: Exercitium de anima	M. Johannes Zomerfelt: Ganfredum	M. Jacobus de Iszla: ⁵ Theoricas	M. Bernhardus de Byskupye: Physicorum	M. Stanislaus Byel: exercitium metherrorum	Maronis
	M. Johannes de Leschnycza de coelo	M. Nicolaus de Cracovia: Boetium de consolatione	M. Paulus de Zacliczow: exercitium de coelo	M. Albertus de Svodzyszovcze: Ethicorum continuavit	M. Valentinus de Grymberg: ³ Exercitium elenchorum	M. Thomas de Obyedzyno: Arismetricam et XI. Iconom.		M. Albertus de Schamotuli: Centum verborum Ptolomei	M. Michael Parisiensis: exercitium topicorum	Platonis
M. Martinus de Zeburg: Tabulas resolutas	M. Stanislaus de Cleparz: Sphaeram materialem		M. Johannes Zomerfelt: de generatione			M. Bartholomeus de Oraczow: Metaphysicam		M. Petrus de Kotof: ⁶ parva naturalia	M. Michael de Varadino: exercitium metaphysicae	Prope valvam

¹) i. e. Petri Hispalensis. ²) per Magistrum Nicolaum Pilcza subordinatus. ³) Cfr. Liber promotionum pag. 114. ⁴) subordinatus per Magistrum Jacobum de Gosthynyn.
⁵) sic pro Ilza. ⁶) sic pro Chotkow.

